

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Magistritöö

Priidu Leok

**Euroopa Majanduspiirkonna Programmi toetusel alaealistele õigusrikkujatele
mõeldud projektide teostamise praktika Lääne-Eesti alaealiste komisjonide
liikmete hinnangul**

Juhendaja: Judit Strömpl, PhD

Tartu 2016

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Priidu Leok

Lühikokkuvõte

Island, Liechtenstein ja Norra teevad Euroopa Majanduspiirkonna lepingu põhjal koostööd Euroopa Liiduga. Euroopa toetuste programmi *Riskilapsed ja -noored* elluviimisel on ühe oodatava tulemusena välja toodud alaealiste õigusrikkujate õiguste kaitsmiseks ja ühiskonda reintegreerimiseks vajalike sekkumismeetmete väljatöötamine ja rakendamine.

Käesoleva magistritöö eesmärk on selgitada välja programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projektide teostamise praktika Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete hinnangul.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

Kuivõrd informeeritud on Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektidest?

Kuidas mõistavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed võimalust kasutada programmist *Riskilapsed- ja noored* toetatud projekte kui mõjutusvahendit?

Kuidas hindavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmist *Riskilapsed ja -noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektide vajalikkust ja tõhusust?

Uuringu läbiviimiseks kasutati kvalitatiivset meetodit.

Käesoleva töö peamised tulemused Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete hinnangul nende praktika kohta on järgmised: teadlikkus programmi *Riskilapsed ja -noored* toetatud projektide kohta on erinev sõltuvalt informeeritusest; on olemas valmisolek kohaldada mõjutusvahendina alaealise õigusrikkuja projekti suunamist; on vajadus tugevama võrgutikutöö järele projektijuhtide ja alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide vahel; on vajaduse kaasata alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektidesse laste perekondi ja läbi viia projekte laste kodukohas kohapeal, mitte ainult maakonna suuremates keskustes.

Tänuavaldused

Minu magistritöö valmimisele aitasid kaasa töö juhendaja Judit Strömpl ja magistriseminari juhendaja Veiko Sepp. Aitäh nõuannete, ettepanekute ja tööle innustamise eest!

Täna töö retsensenti Aivi Themast asjakohaste soovitude ja arutelu tekitavate küsimuste eest!

Täna ka Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi töötajaid meeldiva koostöö ja abivalmiduse eest.

Täna kõiki, kes olid nõus uurimuses osalema ja leidsid selleks aega oma tööpäevas.

Sisukord

Sissejuhatus.....	9
1 Alaealised õigusrikkujad.....	14
1.1 Alaealiste kuritegevus Eesti	14
1.2 Eesti alaealise õigusrikkuja profiil, võrreldes teiste Euroopa riikidega.....	17
1.3 Alaealiste komisjonid.....	19
1.4 Mõjutusvahendi kohaldamine.....	20
1.5 Noorte- või sotsiaalprogrammide/projektide vajalikkus riskis olevatele lastele.....	23
1.6 Pere roll.....	26
2. Euroopa Majanduspiirkond.....	28
2.1 Euroopa Majanduspiirkonna toetuste eesmärgid.....	28
2.2 Euroopa Majanduspiirkonna toetusprogramm <i>Riskilapsed ja –noored</i>	29
2.3 Toetusprogrammi <i>Riskilapsed- ja noored</i> toetatud projektid Lääne-Eestis..	30
2.4 Eesti koostöö teiste Euroopa riikidega programmi <i>Riskilapsed ja –noored</i> raames.....	34
2.5 Alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide koostöö	35
3. Metoodika.....	37
3.1 Andmete analüüs.....	42
3.2 Arutelu.....	63
3.3 Ettepanekud.....	68
4. Kokkuvõte.....	71
Kasutatud allikad.....	75
Lisad.....	81
Summary.....	87

Lühendite loetelu

AMVS	Alaealiste mõjutusvahendite seadus
EHIS	Eesti Hariduse Infosüsteem
ENTK	Eesti Noorsootöö Keskus
EMP	Euroopa Majanduspiirkond
HELP	Hiiumaa riskilaste ja –noorte ennetusprogramm
HUKK-AP	HUviKoolide Kaasamise ja Arengu Programm
MDFT	Multidimensionaalne pereteraapia
ÜKT	Ühiskondlik kasulik töö

Mõisted

Esitatakse käesolevas töös enimkasutatavad mõisted, millel on töö sisu seisukohalt oluline tähendus.

Programm - ühtsete meetmetega arengustrateegia, mis viiakse ellu erinevate projektide rakendamisel EMP finantsmehhanismi 2009–2014 toel ja mille eesmärgiks on saavutada kokkulepitud eesmärgid ja tulemused (programmi *Riskilapsed ja –noored* tutvustuse järgi)

Projekt –tegevuskava, millele on lisatud eelarve ning mis kestab kokkulepitud aja (käesoleva töö autori selgituse kohaselt)

Projekti elluviija - avaliku või erasektori asutus, äri- või mitteäri- ja valitsusväline organisatsioon, mis viib ellu Euroopa Majanduspiirkonna finantsmehhanismidest 2009-2014 rahastatavat projekti (programmi *Riskilapsed ja –noored* tutvustuse järgi)

Laps – iga alla 18-aastane isik (EV lastekaitse seadus, 2016)

Noor – 7- 26 aasta vanune füüsiline isik (EV noorsootöö seadus, 2010)

Alaealine – 7– 18 aasta vanune isik (EV alaealise mõjutusvahendite seadus, 1998).

Käesolevas töös kasutatakse 7– 18-aastaseid lapsi, noori ning alaealisi paralleelselt, lähtudes eelpool nimetatud Eesti seadustest.

Õigusrikkumine – õigusevastane tegu, objektiivse õiguse rikkumine; õigusnormides sätestatud keelatud, kohustatud või lubatud käitumisega vastuolus olev tegu, millega kaasnes kahjulik tagajärg (Õigusleksikon, 2000)

Süüteg – EV karistusseadustikus (2002) või muus seaduses sätestatud karistatav tegu. Süüteod jagunevad kuritegudeks ja väärtegudeks.

Alaealine õigusrikkuja – alaealine isik, kelle õigusrikkumine on tõestatud ja kes on suunatud alaealiste komisjoni (käesoleva töö autori selgituse kohaselt)

Riskis olev laps - Riskitingimused tulenevad pigem lapse keskkonnast, mitte lapsest endast ja need tingimused võivad olla ajas muutuvad. Sõnaühendi *riskis olev laps* puhul on riskitingimused selgemini lapsest endast eraldatud ja viitavad väliskeskkonnast

tulenevatele põhjustele ning ajas muutumise võimalusele, et hetkel riskis olev laps ei pruugi olla tuleviks üldse või samadel põhjustel enam riskis olev laps (käesoleva töö autori selgituse kohaselt)

Sissejuhatus

Euroopa Parlamendi resolutsiooni ettepanekus alaealiste kuritegevuse ning naiste, perekonna ja ühiskonna rolli kohta (edaspidi Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsioon) rõhutatakse, et kuritegevusega alustatakse järjest nooremas eas, kuritegude raskusaste tõuseb ja seetõttu on alaealiste kuritegevus murettekitav nähtus Euroopas (2007).

Euroopa Majanduspiirkonna (edaspidi EMP) ja Norra toetuste kaudu aitavad Island, Liechtenstein ja Norra vähendada sotsiaalseid ja majanduslikke erinevusi ning tugevdada kahepoolseid suhteid Euroopa abisaajariikidega. EMP toetuste programmi *Riskilapsed ja -noored* eesmärk on laste ja kuni 26-aastaste noorte heaolu parandamine. Programmi tutvustuses on oodatavate tulemustena välja toodud efektiivsete ja tõhusate meetmete rakendamine riskigrupi lastele ja noortele ning alaealiste õigusrikkujate õiguste kaitsmiseks ja ühiskonda reintegreerimiseks vajalike sekkumismeetmete väljatöötamine ja rakendamine. Käesolevas töös kasutatakse analüüsimisel Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete kogemusi, arvamusi ja hinnangut programmi *Riskilapsed ja -noored* järgmiste Lääne-Eestis läbiviidavate sekkumistegevuste kohta seoses oma tööga mõjutusvahendi kohaldamisel alaealistele õigusrikkujatele: tõsiste käitumisprobleemidega noorte ja nende perede toetamine; tõrjutud noorte sotsiaalne kaasamine ja õigusrikkumiste ennetamine; noorte- ja noorsootööorganisatsioonide võimekuse tõstmine; kogukondlikud kuriteoennetuslikud algatused.

Käesoleva töö valimi moodustasid Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed. Lisaks kaasati uuringusse programmi *Riskilapsed ja -noored* toetatud projektide juhid, sest käesoleva töö autoril oli pilootintervjuudest alaealiste komisjonide liikmetega eelinfo alaealistest õigusrikkujatest, kes osalesid oma piirkonna toetatud projektides ilma alaealiste komisjonide teadmata. Projektijuhtide intervjuerimine andis infot nii tööst alaealiste õigusrikkujatega kui ka koostööst alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistidega, sh alaealiste komisjonide liikmetega. Viimati nimetatud on tähtis seoses võrgustikutööga ja alaealiste õigusrikkujate teadliku kaasamisega projekti tegevustesse. Käesoleva töö uuringu läbi viimise piirkonnaks valiti Lääne-Eesti, sest selle piirkonna maakonnad eristusid uuringutes *Alaealiste kuritegevus Eestis 2014* ja *Alaealiste*

kuritegevus Eestis 2015 kahe aasta võrdluses toimunud muutuste valguses. Uuringus *Alaealiste kuritegevus Eestis 2014* on välja toodud, et alaealiste kuritegude osakaal registreeritud kuritegudest maakonniti (maakondi kokku 15) oli suurim Hiiumaal, kolmandal kohal oli Läänemaa, kuuendal kohal Pärnumaa ja kaheksandal Saaremaa. Lääne-Eesti eristus selgelt suure alaealiste kuritegude osakaaluga registreeritud kuritegudest nendes maakondades. Taustana peab arvestama, et nimetatud maakondades oli kuritegevus üldiselt madal. Elanike asustustihedus ruutkilomeetri kohta oli kolmes uuritavas maakonnas (Hiiumaa, Saaremaa ja Läänemaa) Eesti väikseim. Suuremate maakondade võrdluses oli Pärnumaa omakorda kõige väiksema elanike asustustihedusega ruutkilomeetri kohta. Väikse elanike arvu kohta oli nendes maakondades palju õigusrikkumisi alaealiste hulgas. *Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade Eesti Hariduse Infosüsteemi (edaspidi EHIS) andmete põhjal* andis järgmised andmed: alaealiste komisjoni suunatud osatähtsus eagrupid oli suurim Läänemaal (2,1%) ning vähim Saaremaal (0,7%) ning võrreldes 2013 aastaga oli alaealiste komisjoni suunatud noorte arv kõige enam kasvanud just Läänemaal (10 noore võrra) ja Saaremaal (8 noore võrra). Uuringus *Alaealiste kuritegevus Eestis 2015* tuuakse välja alaealiste toime pandud kuritegude arvu vähenemine kõige enam Pärnu (–20), Lääne (–15), Rapla (–14) ja Hiiu maakonnas (–12), võrreldes eelmise aastaga. Viimati nimetatud uuring ei tähelda suuri muutusi ka suurenemise osas Saare maakonna puhul.

Magistritöö teema on aktuaalne, sest esiteks programmi *Riskilapsed ja –noored* avatud taotlusvoorude projektid lõppesid 30.04.2016 ja hetkel saab juba teha esmase kokkuvõtte alaealiste komisjonide liikmete praktilisest kogemusest programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kasutamisest. Eesmärk on saada teadmist programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide eesmärgipärasuse ja kasulikkuse kohta Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete hinnangul, toetudes nende praktikale. Alaealiste komisjonide liikmed ei hinda Lääne-Eesti piirkonnas programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kõiki eesmärke ja oodatavaid tulemusi, vaid nad selgitavad projektide praktilist väärtust, lähtudes oma tööst alaealiste õigusrikkujatega ja nendega seotud koostöövõrgustiku toimimisest. Lähtuvalt asjaolust, et alaealised õigusrikkujad on riskis olevad lapsed, on käesoleva töö seisukohast oluline nende laste teadlik suunamine piirkonnas teostatavatesse projektidesse alaealiste komisjonide liikmete poolt. Töös vaadeldakse põhjalikumalt kuut Lääne-Eestis läbiviidavat programmi *Riskilapsed ja –*

noored toetatud projekti, mille eesmärkides ja oodatavates tulemustes on selgelt viidatud riskis olevatele lastele. Uuringus osalesid ainult nende toetatud projektide juhid.

Uue programmi *Riskilapsed ja –noored* jätkumine ei ole riiklikul tasandil veel kinnitatud ja uusi taotlusvoore pole Justiitsministeeriumi poolt riigi eraldisest korraldatud. Eesti riik ei ole saanud programmi elluviimiseks rahastust, kuid justiitsministeeriumil on võimalus jagada igal aastal Kuriteoennetuse nõukogu läbi riigieraldist vastavalt nõukogu ettepanekule. Seega programmi uue perioodi ettevalmistamine pole veel alanud, aga EMP toetuste programmi *Riskilapsed ja -noored* eelnevalt kindlaksmääratud üle-eestilise mõjuga projekti *Riskilaste ja -noorte tugisüsteemi väljaarendamine* perioodi on pikendatud käesoleva aasta lõpuni. Kuigi käesoleva töö seisukohast olulise tähtsusega pilootprojekt *Multidimensionaalne pereteraapia* (edaspidi *MDFT*) alles kestab, saavad siiski alaealiste komisjonide liikmed rääkida selle projekti kasutamise kogemusest ja välja tuua esialgsed mõtted ja ettepanekud seoses selle projektiga oma töö seisukohast. Teada on, et Pärnu Linnavalitsus jätkab projekti *HUviKoolide Kaasamise ja Arengu Programm* (edaspidi *HUKK-AP*) oma eelarvest. Käesolev magistritöö sisaldab ka ettepanekuid programmi toetatud projektide täiendamiseks ja uuendamiseks. Antud soovitusi võib kasutada nii programmi *Riskilapsed ja –noored* kui terviku jätkamisel riigivahenditest või jätkuprojektide puhul kohaliku omavalitsuse vahenditest. Käesoleva töö autor soovib jagada teadmisi alaealiste komisjonide liikmete programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide praktilise kogemuse kohta Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete näitel nii programmi *Riskilapsed ja -noored* tegijatele, projektijuhtidele kui ka alaealiste õigusrikkujatega töötavatele spetsialistidele ja anda sellega sisendit Eesti eripära arvestava alaealiste õigusrikkujatega seotud süsteemi välja töötamiseks, mis soodustaks programmidesse ja projektidesse suunamist kui ühte võimalikku mittekarakteristliku mõjutusvahendi kohaldamist alaealistele õigusrikkujatele. Eelnevalt on aga selleks vaja olemasolevat süsteemi põhjalikult analüüsida. Teiseks on teema aktuaalne, sest käesolev aasta on viimane tegutsemisaasta sellisel kujul maakondlikele alaealiste komisjonidele. Hetkel kehtivate tähtaegade järgi peaks alates 2017. aastast süsteem muutuma, millega seoses maakondlikud alaealiste komisjonid lõpetavad oma töö. Lastekaitseaduse (2016) § 3 lg 1 ja § 17 lg 2 on aluseks laste ja perede komisjoni määruse kehtestamiseks. Lastekaitseaduse § 17 lg 2 ütleb, et üks kohaliku omavalitsuse üksus eriülesannetest on lapse õigusi ja heaolu tagavate programmide ja projektide väljatöötamine ning nende

rakendamine oma haldusterritooriumil last ohustavate riskide ennetamiseks ja vähendamiseks. Selle alusel jääb kohalikele omavalitsustel võimalus moodustada vajadusel nõuandva organina laste ja perede komisjon, mille üks ülesanne võib olla ettepanekute tegemine alaealistele õigusrikkujatele alternatiivsete mõjutusvahendite kohaldamiseks. Need spetsialistid, kes on hetkel ka alaealiste komisjonide liikmed, oleksid tõenäoliselt ka uue töökorraldusega laste ja perede komisjonides tegevad.

Õigusteaduskonna üliõpilaste Sulg, L. (2013); Voronkova, N. (2013); Paal, V. (2012); Talts, K. (2013) koostatud alaealiste õigusrikkujate teemalistes lõputöödes on rõhuasetus pigem õiguslikul poolel. Haridusteadustes on alaealiste õigusrikkujate teemat aga käsitletud pigem seoses kasvatusena (Hoppenstiel, 2012). Käesolevas magistritöös käsitletakse alaealiste õigusrikkujate teemat seoses EMP toetustega. Lisaks vaadeldakse alaealiste õigusrikkujate teemat seoses võrgustikutööga (alaealiste komisjoni liikmete kaasatus projekti meeskonda, projektide vastavus alaealiste komisjoni vajadustele).

Töö autor tahab jagada teadmisi alaealiste komisjonide liikmete programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide praktilise kogemuse kohta Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete näitel nii programmi *Riskilapsed ja –noored* tegijatele, projektijuhtidele kui ka alaealiste õigusrikkujatega töötavatele spetsialistidele ja anda sellega sisendit Eesti eripära arvestava alaealiste õigusrikkujatega seotud süsteemi välja töötamiseks, mis soodustaks programmidesse ja projektidesse suunamist kui ühte võimalikku mittekarakteristliku mõjutusvahendi kohaldamist alaealistele õigusrikkujatele. See on töö autorile teadaolevalt esimene uuring Eestis, mis käsitleb programmi *Riskilapsed ja –noored* sellest vaatenurgast. Alaealiste komisjoni tööd toetaks võimalus valida erinevate mõjutusvahendite vahel. Näiteks kui konkreetses maakonnas pole käimas ühtegi projekti, siis komisjon ei saa õigusrikkujale seda mõjutusvahendit kohandada. Samas on näha, et just suunamine projekti mõjutusvahendi kohaldamisel oleks selle juhtumi puhul mõjuv ja kasulik. Programmi raames läbiviidavate projektide sihtgrupi valikul võiks selgemini eristuda alaealised õigusrikkujad ennetustööd vajavatest lastest. Kui programmi oodatav tulemus on konkreetselt seotud alaealiste õigusrikkujatega, siis pigem ennetustööd vajavate laste eelistamine ei anna oodatud tulemust. Alaealiste komisjonide koosseisu kuuluvad erinevad spetsialistid (nt haridus-, sotsiaal- ja

tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnik) ja oluline on sealjuures nende spetsialistide koostöö lapsele parima mõjutusvahendi leidmisel.

Käesoleva magistritöö eesmärk on selgitada välja programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projektide teostamise praktikat Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete hinnangul.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

Kuivõrd informeeritud on Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektidest?

Kuidas mõistavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed võimalust kasutada programmist *Riskilapsed- ja noored* toetatud projekte kui mõjutusvahendit?

Kuidas mõistavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmist *Riskilapsed ja –noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektide vajalikkust ja tõhusust?

Lisaks sooviti teada saada, millised on alaealiste komisjonide liikmete arvates alaealiste õigusrikkujate vajadustest lähtuvad projektid, mida alaealiste komisjon saaks kohaldada mõjutusvahendina?

Töö esimeses osas antakse teoreetiline ülevaade Eesti alaealiste õigusrikkumiste ulatusest ja olemusest; Eesti alaealise õigusrikkuja profiilist, võrreldes seda teiste Euroopa riikidega; noorte- või sotsiaalprogrammide/projektide vajalikkusest riskis olevatele lastele; EMP toetuste üldeesmärkidest; EMP toetusprogrammist *Riskilapsed ja –noored* seoses alaealiste õigusrikkujatega; programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projektidest Lääne-Eestis ning alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide koostööst.

Töö teises osas keskendutakse magistritöö raames läbiviidud kvalitatiivse uuringu tulemuste analüüsile, kasutades selleks temaatilist analüüsi. Andmete analüüsi läbiv/keskne teema oli programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektidesse suunamine kui ühe võimaliku mittekaristusliku mõjutusvahendi kohaldamine alaealistele õigusrikkujatele. Töö lõpus tehakse analüüsi põhjal tekkinud ettepanekuid ja antakse soovitusi programmi täiendamiseks ja uuendamiseks. Programmi *Riskilapsed ja –noored*

taotlusvoorude projektid lõppesid 30.04.2016. Samas on pikendatud 2016. aasta lõpuni EMP toetuste programmi *Riskilapsed ja -noored* eelnevalt kindlaksmääratud projekti *Riskilaste ja -noorte tugisüsteemi väljaarendamine* ühte selle alla kuuluvat ja käesoleva magistritöö seisukohast olulise tähtsusega pilootprojekti *Tõsiste käitumisprobleemidega noorte ja nende perede toetamiseks mõeldud programmi MDFT*.

Valimi moodustasid 20 alaealiste komisjonide liiget kaheksast erinevast alaealiste komisjonist. Lisaks alaealiste komisjonide liikmete intervjuueriti ka programmi *Riskilapsed ja -noored* toetatud nelja projekti juhti. Magistritöö raames läbiviidud kvalitatiivne uuring Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmetega annab võimaluse teha kokkuvõtte kogutud selgituste kohta programmi *Riskilapsed ja -noored* perioodil teostatud projektidest seoses alaealiste õigusrikkujatega, tuginedes nende praktikale. Kvalitatiivse uuringu eesmärk on saada sisulisi ja põhjendatud vastuseid programmi raames teostatavate projektide kasulikkuse kohta alaealiste komisjonide liikmete praktilise kogemuse põhjal. Selleks viidi läbi erinevat tüüpi poolstruktureeritud intervjuusid: 10 individuaal- (nendest kuus oli alaealiste komisjonide liikmetega ja neli projektijuhtidega), viis paaris- ja üks fookusgruupiintervjuu. Andmete analüüsimiseks kasutati temaatilist analüüsi.

Käesolevas töös kasutatakse tekstisisest viitamist ja töö lõpus on kasutatud allikate loetelu.

1. Alaealised õigusrikkujad

1.1 Alaealiste kuritegevus Eestis

Ginter jt (2000) toovad välja, et alaealiste kuritegevus on kriminoloogide huviorbiidis, sest alaealistena kuriteo sooritanud isikud kalduvad omama pikemat kuritegelikku karjääri kui hiljem kuritegelikule teele asunud. Ka Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalises arvamuses (2006) viidatakse ohule, et tulevikus satuvad alaealised õigusrikkujad täiskasvanute karistusõigussüsteemi vaatevälja. Kirjanduses tuuakse ka välja uskumus, et alaealiste kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine on oluliselt tõenäolisem kui täiskasvanute kurjategijate puhul (Ginter jt, 2000).

Ka Toomsoo (1993) toob välja olukorra tõsiduse, et alaealiste õigusrikkujate teema on väga aktuaalne ka osaliste vanuse noorenemise tõttu. Euroopa Parlamendi 2007. aasta

resolutsiooni ettepanekus rõhutatakse, et riiklikud, Euroopa tasandi ja rahvusvahelised uuringud näitavad kuritegevusega alustatamist järjest nooremas eas. Alla 13aastaste laste poolt toime pandud kuritegude arv suureneb ja tegude raskusaste tõuseb. Isegi kui on olemas ja teada kuritegevuse põhjus, siis ikkagi kuritegevust likvideerida ei saa, aga vähendada saab küll ja Toomsoo (1993) pakub välja, et ennetustööga peaks alustama vähemalt 12 eluaastast. 2014. aastal selgitas politsei välja 766 alaealist kuriteos kahtlustatavat, neist 734 olid 14–17- ja 32 kuni 13aastased (*Kuritegevus Eestis 2014*). Alaealised moodustasid ligi 7% kõigist kuriteos kahtlustatavatest. Võrreldes 2013. aastaga oli 14–17aastaseid kuriteos kahtlustatavaid 11% vähem. Ginter jt (2000) rõhutavad, et võrdluse juures ei tohi jätta tähelepanu pööramata sellele, et suur osa toime pandud kuritegudest jääb avastamata ning et üks kurjategija võib toime panna mitu kuritegu ning ühe kuriteo toimepanemisega võib olla seotud mitu kurjategijat. Statistikas kajastuvad ainult politseile teada antud kuriteod, mille toimepanija on tuvastatud. Alles siis saab öelda, kas tegu oli alaealisega või mitte. Kriminaalstatistika tõlgendatavust piirab oluliselt see, et inimesed ei anna kuritegudest alati teada ja vähemalt varavastastest kuritegudest jääb enamik seetõttu avastamata (Salla jt, 2013). Õigusrikkumiste levik alaealiste seas on oluliselt levinum kui näitab kriminaalstatistika (Markina & Žarkovski, 2014). 2014. aastal läbi viidud laste hälbiva käitumise uuring näitas, et 12% 7-9 klassi õpilastest on pannud õigusrikkumise toime viimase aasta jooksul ja 18% lastest elu jooksul (Markina & Žarkovski, 2014).

Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsioonis on esitatud teadmine, et riiklikud, Euroopa tasandi ja rahvusvahelised uuringud näitavad viimase aja jooksul alaealiste kuritegevuse murettekitavat kasvu. Ka Toomsoo (1993) näeb olukorra tõsidust, viidates alaealiste kuritegevuse tõusule. *Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal* toob välja andmed Eesti kohta, kus öeldakse, et alaealiste komisjoni suunatud noorte arv kui osakaal kogu vanusgrupist on viimastel aastatel järjest vähenenud. Näiteks nii 2011. kui ka 2012. aastal oli alaealiste komisjoni suunatud veidi üle 2000 noore (1,5% vanusgrupist). 2014a aastal moodustasid alaealiste komisjoni suunatud noored oma vanusegrupist 1.1%. Statistika küll näitab laste kuritegude arvu vähenemist, võrreldes 2008. aastaga üle kolmandiku võrra, aga Salla jt (2013) näevad laste kuritegude arvu vähenemise taga suurel määral demograafilisi tegureid ehk laste

arvu kahanemist. Väidetavalt on suhtarv 10 000 lapse kohta on püsinud enam-vähem samal tasemel.

Uuringu *Kuritegevus Eestis 2015* järgi registreeriti 2015. aastal 1428 laste poolt toime pandud kuritegu Eestis. Registreeritud alaealiste poolt toime pandud varavastased kuriteod moodustasid 43% kõigist alaealiste kuritegudest. Varavastastest kuritegudest pandi enim toime vargusi. Isikuvastased kuriteod moodustasid 44% kõigist alaealiste kuritegudest ja suurima osa moodustas kehaline väärkohtlemine (92%). Kümne aastaga on varavastaste kuritegude osakaal kõigist alaealiste kuritegudest märkimisväärselt vähenenud ja isikuvastaste kuritegude osakaal suurenenud (vt tabel 1). Levinuim laste toime pandud kuriteoliik on samas ka suurima kasvuga kehaline väärkohtlemine. Sinna alla kuuluvad enamasti teise lapse löömine või peksmine ja koolivägivald.

Tabel 1. Alaealiste toime pandud varavastaste ja isikuvastaste kuritegude osakaalu muutus kõigist alaealiste toime pandud kuritegudest 10 aasta jooksul

	2005	2011	2015
Varavastased kuriteod	70%	50%	43%
Isikuvastased kuriteod	9%	34%	44%

Allikas: Kuritegevus Eestis 2015

2015. aastal registreeris politsei – ja piirivalveamet 8623 laste toime pandud väärtegu, mis moodustab 86% kõigist alaealiste süütegudest (väärteod ja kuriteod). Alaealiste toime pandud väärtegude arv on vähenenud kaheksa aastaga neli korda. Kolm enim registreeritud väärteoliiki olid: alkohoolsete jookide tarvitamine (44%), suitsetamine (16%) ja pisivargused (15%). (*Kuritegevus Eestis 2015*)

Käesoleva töö uuringu läbi viimise piirkonnaks valiti Lääne-Eesti, sest selle piirkonna maakonnad eristusid uuringutes *Alaealiste kuritegevus Eestis 2014* ja *Alaealiste kuritegevus Eestis 2015* kahe aasta võrdluses ülejäänud maakondadest. Statistiliselt toimus muutus positiivses suunas alaealiste õigusrikkujate arvu vähenemise osas. 2014.

aastal oli väikse elanike arvu kohta nendes maakondades palju õigusrikkumisi alaealiste hulgas, aga 2015. aastal alaealiste kuritegude arv vähenes enim selles Eesti piirkonnas.

1.2 Eesti alaealise õigusrikkuja profiil, võrreldes teiste Euroopa riikidega

Järgnevalt antakse ülevaade Eesti alaealise õigusrikkuja profiilist, võrreldes teiste Euroopa riikidega, sest see annab ka taustainfot Eesti vajadustele sobivate programmide ja projektide leidmiseks.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamuses teemal alaealiste kuritegevuse ennetamine, alaealiste kuritegevuse käsitlemise viisid ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi roll Euroopa Liidus (edaspidi Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee kuritegevuse teemaline arvamus) (2006) tõdetakse, et Euroopa riikides olevat olukorda on keeruline analüüsida, sest iga riik määratleb alaealiste kuritegevust, määratavaid karistusi ja kriminaalvastutuse iga erinevalt. Eestis ja Lätis on süüvõimeiga 14 aastat. Näiteks Soomes, Rootsis ja Norras on see 15 aastat. Leedus on raskemate kuritegude korral 14 aastat, aga kergemate kuritegude puhul 16 aastat (Dünkel & Pruin, 2012).

Lisaks eelpool nimetatud põhjusele, muudab alaealiste kuritegevuse teemaliste uuringute tulemuste võrdlemise keeruliseks asjaolu, et uuringuid viiakse läbi erinevates vanusegruppides. Kivivuori (2007) toob välja Põhja-Euroopa pealinnades läbiviidud uuringu tulemuste põhjal, et valimi moodustanud 13-16 aastased noorte puhul ei tulnud välja näiteks Helsingile iseloomulikku alaealist õigusrikkujat. Nimetatud autor avaldab arvamust, et Helsingis võib ilmned alaealiste kuritegevus juba varem, võrreldes Kopenhaageni, Stockholmi, Oslo ja Reykjavikiga. Selle teada saamiseks peaks valimisse kuuluma ka nooremad lapsed.

On andmed, et esimene õigusrikkumine pannakse Hollandis toime keskmiselt vanuses 11.6, Hispaanias 12.5 ning Inglismaal ja Walesis 12.8 (Barberet jt, 2004). Erinevate autorite poolt läbiviidud uuringutes on välja toodud, et Euroopas on noore esimene õigusrikkumine tavaliselt poevargus (Kivivuori, 2007; Barberet jt, 2004). *Alaealiste kuritegevus Eestis 2015* esitatud andmete põhjal moodustavad poevargused 53% laste toime pandud varavastastest väärtegedest. Vargused saab jagada kahte gruppi: pisivargused (väärteod; sinna alla kuuluvad nt poevargused) ja vargused (kuriteod; sinna alla kuuluvad nt sõidukivargused). Kivivuori (2007) järgi on poevargused võrdselt

levinud kõigis uuritud Põhja-Euroopa pealinnades, aga 13-16 aastased Kopenhaageni noored panevad oluliselt rohkem toime nt auto- ja mootorrattavargusi, võrreldes teiste Põhja-Euroopa pealinnade noortega.

Kõikides uuritud Põhja-Euroopa pealinnades ja Euroopa riikidest Hollandis, Hispaanias ning Inglismaal ja Walesis alustatakse kõige hiljem narkootikumide tarvitamisega, võrreldes kõikide toimepandud väärtedega (Kivivuori, 2007; Barberet jt, 2004). Kivivuori (2007) arvab, et narkootikumide tarvitamine ei ole iseenesest põhjus õigusrikkumise sooritamiseks, vaid pigem tagajärg. Nimetatud autor väidab, et narkootikumide tarvitamine esimese õigusrikkumisena võib olla ajendatud pigem noorega koosoleva temast vanema kaaslase käitumisest.

Kõikides uuritud Põhja-Euroopa pealinnades moodustavad poisid enamuse alaealistest õigusrikkujatest. *Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal* toob samuti välja, et 2014. aastal moodustasid poisid 72% kõigist alaealiste komisjoni suunatudest. Kivivuori (2007) märgib, et vägivaldseid isikuvastaseid kuritegusid sooritavad samuti poisid kaks kuni kolm korda rohkem, võrreldes tüdrukutega. Ka Eestis sooritavad poisid rohkem kuritegusid, võrreldes tüdrukutega. Lisaks on teada Eesti kohta, et tüdrukud tarbivad keskmisest rohkem keelatud aineid ning ei täida koolikohustust (*Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal*). Barberet jt (2004) kinnitavad samuti soolist erinevust vägivaldsete isikuvastaste kuritegude toimepanijate osas Hollandi, Inglismaa ja Walesi ning Hispaania näitel. Nimetatud autorid toovad selles osas välja olulise erinevuse Hispaanias poiste ja tüdrukute võrdluses, võrreldes teiste riikidega.

Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal on alaealiste komisjonidesse suunatud noorte jagunemine emakeele lõikes aastate lõikes stabiilne. Ligikaudu 70% suunatudel on emakeel eesti keel. Muu emakeelega komisjoni suunatud noorte osatähtsus on kõige suurem Ida-Virumaal (90%) ja Tallinnas (50%). Autorid Barberet jt (2004) ja Kivivuori (2007) ei toonud oma töödes välja keelelisi erinevusi Euroopa kontekstis. Kivivuori (2007) rõhutab järgmiste alaealiste kuritegevuse teemaliste uuringute läbi viimisel, võtta arvesse alaealiste õigusrikkujate profiili kirjeldamisel kultuuride vahelisi erinevusi ja immigratsiooniga seonduvat.

1.3 Alaealiste komisjonid

Alaealiste komisjonid tegutsevad Eestis alaealise mõjutusvahendite seaduse (edaspidi AMVS) (1998) alusel ja alaealiste komisjonis arutatakse alaealiste õigusrikkumisi. Alaealiste komisjon on seitsmeliikmeline. Olenevalt sellest, kas komisjon on moodustatud maavalitsuse, linna- või vallavalitsuse või linnaosa valitsuse juurde, on seal lisaks komisjoni kuuluvatele haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikutele, politseiametnik/politseinik, kriminaalhooldusametnik ja maa-, linna-, valla- või linnaosa esindaja. Alaealiste komisjoni asjaajamist korraldab alaealiste komisjoni sekretär.

Kohalikud omavalitsused võivad samadel alustel ja koosseisuga komisjoni moodustada kooskõlastatult maakonna alaealiste komisjoniga. Sel juhul arutatakse nende haldusterritooriumil elavate alaealiste õigusrikkumisi ja mõjutusvahendite kohaldamist kohaliku omavalitsuse komisjonis. Juhul kui kohalikus omavalitsuses, kus alaealine alaliselt elab, ei ole komisjoni moodustatud, arutab alaealise õigusrikkumist ning otsustab mõjutusvahendi kohaldamise üle maakonna komisjon. Alaealiste komisjoni tööd juhib komisjoni liikmete hulgast valitud esimees. Komisjonis korraldatavate alaealiste õigusrikkujate asjade arutelud valmistab ette komisjoni sekretär.

Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal toob välja, et kohalike omavalitsuste poolt moodustatud 45 komisjonist tegutses enim Harjumaal 16. Sellele järgnes Pärnumaal 9 omavalitsuse komisjoni.

Käesoleva töö seisukohast on oluline Lääne-Eesti piirkond. Sellega seoses keskendub käesoleva töö autor ülevaate andmisele Lääne-Eesti alaealiste komisjonidest. Pärnu maakonnas tegutseb lisaks omavalitsuste komisjonile ka maakondlik komisjon. Hiiumaal, Läänemaal ja Saaremaal ei ole kohalike omavalitsuste komisjone moodustatud. Igas nimetatud maakonnas oli ainult üks maakondlik komisjon. 2015 aasta seisuga oli Lääne-Eestis kokku 13 alaealiste komisjoni.

AMVS (1998) järgi on alaealiste komisjoni istung kinnine. See tähendab, et istungil võivad osaleda vaid komisjoni liikmed, taotluse esitanud institutsiooni esindaja, alaealine ja tema seaduslik esindaja ning isikud, kelle kohalolu on vajalik, et arutada konkreetsele alaealisele mõjutusvahendi kohaldamist. Kõrvalisi isikuid komisjoni istungile ei lubata, et tagada konfidentsiaalsus ja alaealise õiguste ja huvide kaitse.

Alaealisele õigusrikkujale võib kohaldada ühte või mitut loetletud mõjutusvahenditest: hoiatus; koolikorralduslikud mõjutusvahendid; vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde; lepitamine; kohustus elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus; üldkasulik töö; käendus; noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine; kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamine (AMVS, 1998). Ginter jt (2000) on toonud näite Rootsi põhjal: seal püütakse vältida alaealise kohtu alla sattumist vähemraskete kuritegude eest ning mõjutusvahendite valikul ning pigem eelistatakse koostööd sotsiaalsüsteemiga. AMVS järgi on mõjutusvahendi eesmärk kaasabi osutamine alaealise õiguserikkuja resotsialiseerimisele ja alaealise järgnevate võimalike õiguserikkumiste ennetamine ning mõjutusvahendi valiku määramisel tuleb alaealiste komisjonil lähtuda õiguserikkuja isikust, toimepandud õiguserikkumise raskusastmest ja tema suhtes varem kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest.

1.4 Mõjutusvahendi kohaldamine

Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal selgitab mõjutusvahendi kohaldamist järgmiselt: üks konkreetne alaealine õigusrikkuja võib olla toime pannud mitu erinevat õiguserikkumist ja kõiki neid õiguserikkumisi võib arutada ühe ja sama istungi jooksul. Alaealiste komisjon võib arutelu tulemusena kohaldada ühte või mitut mõjutusvahendit samaaegselt.

Aastal 2014 nii maakondlikes kui ka kohaliku omavalitsuse alaealiste komisjonides tehti otsuseid kokku 2007. Käesoleva töö seisukohast olulises piirkonnas Lääne-Eestis tehti otsuseid 281 (Pärnu maakond 175; Hiiu maakond 15; Saare maakond 27 ja Lääne maakond 64), mis moodustas 14% kõigist otsustest (*Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal*).

Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal toob välja, et 2014. aastal moodustavad sisuliselt 80% kõigist mõjutusvahenditest hoiatuse, ühiskondlikult kasuliku töö (edaspidi ÜKT) ning spetsialisti juurde vestlusele suunamise kohaldamine. Käesoleva töö seisukohast olulises piirkonnas Lääne-Eestis kohaldati ÜKT kõige enam Saaremaal (79% kõigist mõjutusvahenditest) ja Läänemaal (vastavalt 48%).

Käesoleva töö raames läbiviidud uuringus intervjueriti kaheksa Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmeid ja nende alaealiste komisjonide sekretärid edastasid oma alaealiste komisjoni 2015. aasta statistika ülevaate käesoleva töö autorile e-posti aadressile. Saadud andmed on esitatud arvuliselt tabelis 2. Enim kohaldatud mõjutusvahend 2015. aasta statistika ülevaates on vestlusele suunamine spetsialisti juurde. Sellele järgnevad ÜKT ja hoiatus.

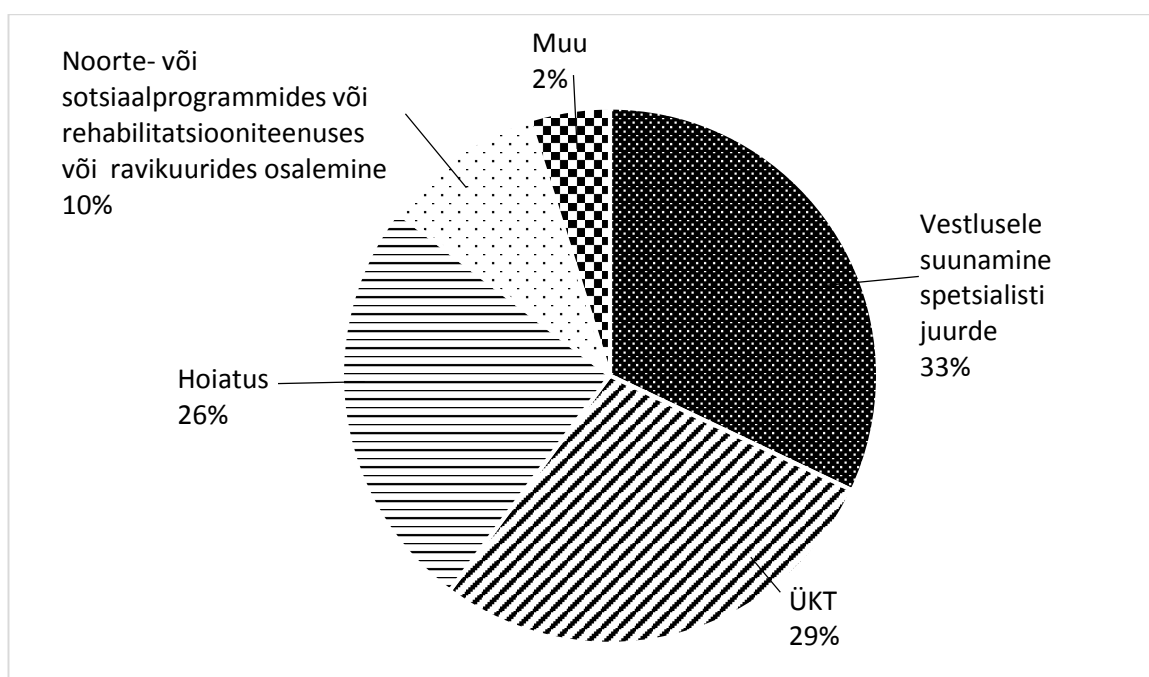
Tabel 2. Käesoleva töö valimisse kuulunud Lääne-Eesti alaealiste komisjonide kohaldatud mõjutusvahendid aastal 2015

	Vestlusele suunamine spetsialisti juurde	ÜKT	Hoiatus	Noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine	Koolikorralduslikud mõjutusvahendid	Lepitamine	Käendus
AEK 1	16	9	14	8	1	0	0
AEK 2	29	19	5	5	1	2	0
AEK 3	20	11	31	7	0	0	0
AEK 4	5	2	7	0	2	0	0
AEK 5	10	25	4	4	0	0	0
AEK 6	6	11	5	1	0	0	1
AEK 7	1	0	0	0	0	0	0
AEK 8	3	0	3	2	0	0	0
Kokku	90	77	69	27	4	2	1

AEK – alaealiste komisjon

Noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemist on kohaldatud 10% kõigist kohaldatud mõjutusvahenditest (vt joonist 1). Kuna noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemine on esitatud ainult ühe mõjutusvahendina ja selle all pole eraldi välja toodud

käesoleva töö seisukohast olulise programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektides osalemist, siis sellest ei saa ka täpset statistilist ülevaadet alaealiste õigusrikkujate teadlikkust kaasamisest programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektidesse. Noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemist kui ühte võimalikku mittekarakteristlikku mõjutusvahendit on kohaldatud 2015. aastal harva, võrreldes näiteks ÜKT kohaldamisega. Hoppenstiel (2012) toob välja oma uurimuses sotsiaalpedagoogide arvamuse et suurenema peaks sotsiaalprogrammide valdkond ja samuti peaksid lisanduma mõjutusvahendid lapsevanemate mõjutamiseks.

Joonis 1. Käesoleva töö valmisse kuulunud Lääne- Eesti alaealiste komisjonide enim kohaldatud mõjutusvahendite jaotus

Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal toob kogu Eesti kohta välja, et programmi suunamist on 2014. aastal kohaldatud siiski enam kui 2013. aastal ja seda just sotsiaal- ja rehabilitatsiooniprogrammi osas. Välja on toodud programmi suunamist 13.7% kõigist kohaldatud mõjutusvahenditest. Programmi suunamist eelistatakse hoiatuse ja spetsialisti juurde vestlusele suunamise kõrval pigem 13-aastaste ja nooremate laste puhul.

Käesoleva töö autori arvates näitab see positiivset suunda mittekariistuslike mõjutusvahendite kohaldamisel, mis on ka Euroopas soositud. Alaealiste komisjonid rakendavad mitmeid rahvusvaheliselt soovitatud põhimõtteid, näiteks kohaldades komisjoni suunatud noorte suhtes mittekariustavaid mõjutusmeetmeid (*Taustaanaliüs kurikalduvuslike noorte kohtlemise poliitikale*, 2011). Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalises arvamuses (2006) öeldakse, et alaealiste üle õigusemõistmisel menetluskord, kasutatavad karistusmeetmed ja kohtuotsused on viimase kahekümne aasta jooksul märkimisväärselt muutunud. Üha laiemalt kasutatakse mittekariustuslikke meetmeid, näiteks ühiskondlikku tööd, kahju hüvitamist ja heastamist, vahendamist õigusrikkuja ning ohvri või kogukonna vahel, kutsealast koolitust või väljaõpet ning narkootikumide või muude ainete (alkohol) sõltuvuse ravi. Seda tüüpi meetmed eeldavad järelevalvet ja alaealise edusammude järjepidevat jälgimist. Euroopa Parlamendi 2007.aasta resolutsiooni ettepanekus rõhutatakse Euroopa strateegiat: ühise Euroopa lähenemise eesmärk peaks olema alaealiste kuritegevusega tegelemise ja selle ohjamise kohtuvälise sekkumise mudelite kindlaksmääramine, kusjuures vabaduskaotuslikud meetmed ja karistused peaksid jääma viimaseks abinõuks, mida kohaldatakse ainult siis, kui see on absoluutselt vajalik.

1.5 Noorte- või sotsiaalprogrammide/projektide vajalikkus riskis olevatele lastele

Munice (2009) tutvustab kahte kuriteoennetuslikku lähenemist: situatsioonil põhinev ennetus ja sotsiaalne ennetus. Situatsioonil põhineva ennetusega saab teatud kuritegusid ära hoida, kui inimesed individuaalselt panustavad võimalikult palju turvalisuse tagamisse. Sotsiaalne kuriteoennetus hõlmab ennetust kogukonna tasandil. Rõhku pannakse õigusrikkuja käitumise muutmisele ja sotsiaalsele kaasamisele kogukondlikku tegevusse. Noorte- või sotsiaalprogrammid/projektid põhinevad suures osas sotsiaalsel kuriteoennetusel. Alaealiste õigusrikkujate kohtlemise valdkonna üheks alusdokumendiks võib pidada ÜRO Riyadh'i juhiseid (1990) alaealiste õigusrikkumiste ennetamiseks. Nimetatud juhistes rõhutatakse, et „*edukas ennetustöö nõuab kogu ühiskonna panust teismeliste harmoonilise arengu tagamiseks, pöörates tähelepanu nende isiksuse arendamisele varasest lapseeas alates*. Vajalikuks peetakse kohaldatavate meetmete lapsekesksust ning noorte kaasamist partneritena. Hoiatatakse laste ja noorte

sildistamise eest ning soovitatakse võtta arvesse, et noorte normist kõrvalekalduv käitumine võib kuuluda sageli arenemise ja kasvamise protsessi juurde ning võib taanduda täiskasvanuks saades. Lapsed ja noored on alles kasvamisprotsessis ja nende väärtushinnanguid ning eelistusi saab veel mõjutada.

Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsiooni ettepaneku juurde kuuluvast seletuskirjast esitatakse ennetusmehhanismina järgmist: ennetus peaks olema alaealiste kuritegevuse vastu võitlemise strateegia esmane ja põhiline osa. Ennetuspoliitika on kallis ja pikaajaline. Tulemused pole kohe nähtavad ja ei anna valitsustele ega poliitikutele kohest poliitilist. Need on põhjused, miks eelistatakse pigem karistamist. Samas tuuakse välja, et alaealiste kuritegevuse valdkonnas tuleb ennetustööd kavandada **kolmes põhilises osas**: kõigile kodanikele suunatud esmase ennetustööna; alaealistele potentsiaalsetele või juhkurjategijatele suunatud teisese ennetustööna; püsivalt kuritegelikult käituvatele alaealistele suunatud kolmanda järgu ennetustööna, mille eesmärk on sellise käitumise lõpetamine.

Alaealiste komisjoni põhimääruse (1998) järgi on alaealiste komisjoni põhiülesandeks alaealistele õiguserikkujatele määratud mõjutusvahendite kohaldamise abil nende elu korraldamise kõrval ka oma haldusterritooriumil alaealistega tehtava kriminaalpreventiivse töö koordineerimine, samuti ja alaealiste järelevalvetuse ning õiguserikkumisi soodustavate tegurite vähendamine. Alaealiste komisjon teeb oma põhiülesannete täitmiseks koostööd ka vabatahtlikega, kes soovivad osaleda alaealiste kriminaalpreventiivse tegevuse edendamisel.

Mida vanemaks saab aga laps, seda enam hakkab ta integreeruma ühiskonda ning kaaslaste, kooli ja kogukonnaga seotud riskitegurid hakkavad järjest enam rolli mängima alaealiste käitumises (Wasserman jt, 2003).

Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsiooni ettepanekust soovitatakse liikmesriikidel koostöös komisjoniga koostada ja vastu võtta kõigi liikmesriikide jaoks ühised alaealiste kuritegevust käsitlevad miinimumstandardid ja juhtpõhimõtted, mis keskenduksid ennetuse, rehabilitatsiooni, integratsiooni ja sotsiaalse taasintegreerimise neljale põhisambale.

Sundt (2002) toob välja, et meie kultuuris on sügavalt juurdunud arvamus, et inimeste muutmiseks tuleks õiguserikkujat karistada. Usutakse, et karistamine muudab inimesi paremaks. Arvatakse, et karistamine aitab ennetada tulevaste kuritegude sooritamist.

Siegel jt (2009) toob karistuse puhul välja, et karm karistus alaealiste õigusrikkujate puhul ei toimi, sest alaealine kardab pigem vanemate hukkamõistu või jääda ebasoosingusse sõprade seas, võrreldes politsei poolt määratud karistusega. Rehabilitaerimismudeli aluseks on Sundti (2002) järgi karistusele vastupidine põhimõte – nimelt see, et sanktsioone tuleks kasutada mitte inimeste, vaid kuriteo sooritamist soodustanud asjaolude muutmiseks ja arvesse tuleb võtta indiviidide spetsiifilisi vajadusi ning asjaolusid, mis on soodustanud nende kriminaalsust.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalise arvamuse (2006) avaldamise üheks eesmärgiks on analüüsida võimalikke sekkumismehhanisme alaealiste õigusrikkujate kaitsmiseks, ümberkasvatamiseks ja ühiskonda reintegreerimiseks, et hoida ära korduvõigusrikkumiste esinemist. Näiteks oli Hollandis käigus programm, kus seadust rikkunud noored pidid hüvitama ohvrile tekitatud kahju. Sellise projekti eesmärk oli noorte vastutustunne suurendamine, mis aitab vältida uusi õigusrikkumisi (Waller jt, 1997).

Welsh (2007) näeb kõrge kvaliteediga ja usaldusväärsemaid programme, kui nende sisemise, konstruktiivse ja statistilise näitajate järgi on võimalik teha usaldusväärseid järeldusi tulemuslikkuse kohta. Paal (2012) järeldab oma töös, et tähelepanu tuleb pöörata tulemuslike ennetusprogrammide rakendamisele. Elliott (1998) nimetab kõige efektiivsemateks kuriteoennetuslikeks programmideks neid, mis mõjutavad suuremat kuritegevuse vähendamist minimaalsete kuludega, mille tulemusteni jõutakse kiiresti ja mis kestavad pika perioodi vältel.

Programmi ja projekti kaasabil tehtav ennetustöö kolmandal tasandil pakub abi alaealistele õigusrikkujatele sotsiaalsete meetmete toel. Programmi raames on võimalik alaealisi õigusrikkujaid kaasata, pakkudes välja erinevaid tegevusi projektipõhiselt. T kit käsiraamatus *Sotsiaalne kaasatus* tutvustatakse mitte-formaalset haridust kui vahendit kõikide kaasamiseks. Mitte-formaalse õppimise toel saadud kogemus peaks viima noored sammu võrra lähemale nende kaasatusele ühiskonda. Mitte-formaalse hariduse puhul on nad ise ja nende isiklikud huvid õppetegevuse keskmes, mis aitab tõsta noorte motivatsiooni, aga ka koguda enesekindlust ja selle tulemusena arendada oma võimeid ja oskusi. Kuid mitte-formaalne haridus toimib ainult siis, kui seda õigesti rakendada.

1.6 Pere roll

Toomsoo (1993) selgitab kuritegevust kui sotsiaalset nähtust. Sotsialiseerumine on eluaegne protsess, mis algab juba varases lapsepõlves. Perekond on esimene sotsiaalne keskkond, mis kujundab lapse isiksust. Pere poolt antakse kaasa väärtushinnangud, teadmised ja oskused. (Kaugia, 2003). Uuringu *Kinnises asutuses viibivate laste kognitiivsete ja isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta* lõpparuandes mainitakse toimetulekuteguritena pere olemasolu, toimivaid inimsuhteid, eduelamust, toetava võrgustiku olemasolu, huvitegevust, iseseisvust, intellektuaalseid võimeid (Luuk jt, 2014). Uuringus *Eesti alaealiste hälbiv käitumine* (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007) on mainitud alaealiste õigusrikkumiste ja probleemse käitumise esinemissagedust mõjutatavatest faktoritest sidemeid perekonna, kooli ja eakaaslastega. Edovald (2005) lisab nimetatutele naabruskonnaga seotud riskitegurid. *Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõendus põhiste programmide võrdleva uuringu* põhjal saab kokkuvõtvalt öelda, et ennekõike tõusevad Eesti laste ja nende perede probleemidena esile: kooliedukus (koolikohustuste mittetäitmine, kehvemad koolihinded), vanemluse (üksikvanemad ja probleemsed vanemad) ja peresuhete probleemid (konfliktid peres), vaesus, alkoholi kuritarvitamine ja hälbivalt käituv sõpruskond (Karton, Puolokainen, 2014).

Luuk jt (2014) toovad välja uuringu lõpparuandes järgmist: kinnistes asutustes viibivate noorte peretaust on üldjuhul väga probleemne ja puudub toimiv vanemlikkus. Noored on kogunud emotsionaalset hüljatust ning nii füüsilist kui vaimset vägivalda. Alternatiiviks on vanemlike oskuste puudumine, lapsele piiride seadmata jätmine. Neil lastel on tihti diagnoosimata ja ravimata psüühikahäired, mis on kaasa toonud probleemse käitumise, sildistamise koolis, kooliedu puudumise, trotsi ja siis juba koolikohustuse mittetäitmise ning riskikäitumise. Reeglina nendel lastel puudub pere tugi.

Kui projekti tegijad arvestavad neid riskitegureid oma projekti loomisel, siis neid tegureid mõjutades saavad nad pakkuda sihtgrupile vajalikke tegevusi. Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsiooni ettepanekus kutsutakse liikmesriike arendama psühholoogilise ja sotsiaalnõustamisega seotud teenuseid, mis saaks pakkuda alaealiste kuritegevusega seotud probleemidega perekondadele.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalises arvamuses (2006) öeldakse, et kõnealuste alaealistega peaksid põhjalikult tutvuma mitmesuguste valdkondade asjatundjad, et teha kindlaks, millised need puudujäägid täpselt on, ja otsustada, kuidas õpetada neile oskusi, mis vähendaksid uute õigusrikkumiste toimepanemise tõenäosust. Selleks tuleb tegeleda ka alaealiste perekondadega, et kaasata neid kõnealusesse hariduslik-kasvatuslikku ja ühiskonda taasintegreerimise protsessi.

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalises arvamuses (2006) öeldakse, et mõnedel juhtudel vanematele kohaldatav karistus osutuda ebaõiglaseks (eriti majanduslikult vähekindlustatud vanemate puhul, kelle võimalused oma lastele tähelepanu osutamiseks ja nende järelevalveks on väiksemad), kui vanemad ei suuda esitada tõendeid, mis vabastaks nad vastutusest. Tegelikult on vanematel laste kasvatamisel vaja abi, mitte nende süüdlaseks tegemist selles, milles nad süüdi ei ole.

Markina & Šahverdov-Žarkovski (2007; 2014) toovad mõlemas uuringus välja, et alaealiste hälbivale käitumisele avaldavad mõju vanemate omavahelised suhted. Kirjeldatud on seda järgmiselt: mida suuremaks ja vägivaldsemaks muutub konflikt vanemate vahel, seda suurem on alaealiste õigusrikkumiste risk ja seda eriti poiste seas. Mõlemas uuringus ei oma olulist tähtsust see, kas laps elab mõlema vanemaga peres või üksikvanemaga peres. 2014 aasta uuringus on uue õigusrikkumiste toimepanemise ohuna nimetatud noorte elukorraldust, kes kas elavad omaette või kelle eest hoolitsevad kaugemad sugulased või tuttavad. Kui välismaale läheb tööle isa, tõuseb alaealiste õigusrikkumiste risk mõnevõrra (18%-lt 20%-ni), kui aga ema, tõuseb nimetatud risk oluliselt. Kui vanemad on läinud välismaale tööle, on õigusrikkumiste toimepanemise ja riskikäitumise esinemise risk suurem nendel lastel, kes elavad omaette või kelle eest hoolitseb mõni peretuttav või sugulane, võrreldes olukorraga, kus lapse eest hoolitsevad vanavanemad või vanemad õed-vennad.

Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsiooni ettepanekus juhitakse liikmesriikide tähelepanu riikliku tasandi poliitika juhtimises alaealiste kuritegevuse vähendamise kõigis etappides perekonna tähtsale rollile ning palutakse neil korraldada vanemate toetamine. Lisaks rõhutatakse eelpool nimetatud dokumendis perekonna erilist rolli alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel. Kuna lapse probleemid võivad tegelikult olla pere probleemide indikaatoriks, siis tuleks lapse probleemidele läheneda terviklikult, pakkudes toetust ja teraapiat kogu perele. Sulg (2013) uuris oma bakalaureusetöös

alaealiste komisjonide koostööd (sh info liikumist) alaealise pere ja kooli vahel. Lisaks oli eesmärk välja selgitada, kui rahul ollakse tehtava koostööga ning kuidas koostööd parandada, et seeläbi ennetada alaealiste kuritegevust. Küsitlusest selgus, et alaealiste komisjonid peavad efektiivsemaks lastele määratavaid kompleksseid mõjutusvahendeid, mis kaasavad nii vanemaid kui ka õpetajaid.

Stevens jt (2006) ütlevad, et sotsioloogid ja kriminoloogid peavad tähtsaks perekonna-, kooli- ja kogukonnapõhiseid sekkumisi. Perepõhised programmid seisnevadki vanemate koolitamises, et nad tuleks toime oma laste kasvatamisega ja suudaks tekkinud probleeme rahulikult ja kaalutletult lahendada. Lisaks on vaja noortele õpetada, kuidas grupisurvele mitte alluda.

Käesolevas töös käsitletakse põhjalikumalt mõjutusvahenditest osalemist noorte- või sotsiaalprogrammides. Seega on erinevad noorte- või sotsiaalprogrammid ühelt poolt ennetustöö põhised. Teisalt samas ka mõjutusliku suunitlusega (häälbivat käitumist muutva eesmärgiga).

2. Euroopa Majanduspiirkond

2.1 Euroopa Majanduspiirkonna toetuste eesmärgid

EMP hõlmab 28 Euroopa Liidu liikmesriiki ning 3 Euroopa Liitu mittekuuluvat riiki: Island, Norra ja Liechtenstein. EMP leping jõustus 1. jaanuaril 1994 ja see leping sisaldab endast Euroopa Liidu siseturu nelja põhivabadust: kaupade (v.a. põllumajandus ja kalandustooted), inimeste, teenuste ja kapitali vaba liikumine. Euroopa majanduspiirkonna lepingu preambulis on välja toodud lepinguosaliste veendumus, et EMP annab oma panuse rahul, demokraatial ja inimõigustel põhineva Euroopa rajamisele. Eesmärgiks on seatud edendada EMP harmoonilist arengut ja olles veendunud vajaduses aidata käesoleva lepingu kohaldamise kaudu kaasa majanduslikku ja sotsiaalset laadi piirkondlike erinevuste vähendamisele.

EMP ja Norra toetusi anti aastatel 2009-2014 summas 1,79 miljardit eurot. Sellest umbes 97% andis Norra. Toetati vabaühendusi, teadus- ja akadeemilisi asutusi ning avalikku ja erasektorit lisaks Kreekale, Portugalile ja Hispaaniale veel 12 uues Euroopa Liidu liikmesriigis (Eesti, Läti, Leedu, Poola, Tšehhi, Slovakkia, Sloveenia, Ungari, Rumeenia,

Bulgaaria, Küpros, Malta). Eesmärk oli teha tihedat koostööd doonorriikide organisatsioonidega ja projekte võis ellu viia kuni aastani 2016. Toetatavad võtmevaldkonnad on keskkonnakaitse ja kliimamuutused, teadusuuringud ja stipendiumid, kodanikuühiskond, tervishoid ja lapsed, sooline võrdõiguslikkus, justiitsküsimused ja kultuuripärand.

2.2 Euroopa Majanduspiirkonna toetusprogramm *Riskilapsed ja –noored*

Euroopa majanduspiirkonna ja Norra toetuste programmi tutvustes on välja toodud, et 10.juunil 2011 allkirjastati Eesti Vabariigi ja Islandi Vabariigi, Lichtensteini Vürstiriigi, Norra Kuningriigi vaheline EMP finantsmehhanismi rakendamist 2009-2014 käsitlev vastastikuse mõistmise memorandum, mille kohaselt Eesti sai toetusena Islandilt, Lichtensteinilt ja Norralt kokku 21 275 000 eurot. EMP üldeesmärgid on: vähendada majanduslikku ja sotsiaalset ebavõrdsust EMP ning tugevdada kahepoolseid suhteid doonor- ja abisaajariikide vahel. Valdakondliku jaotuse järgi sai programm *Riskilapsed ja –noored* toetust 6 505 000 eurot ja Eesti kaasfinantseering oli 1 147 941 eurot.

Programmi tutvuses on välja toodud, et EMP toetuste programmi *Riskilapsed ja –noored* eesmärk on laste ja kuni 26-aastaste noorte heaolu parandamine. Oodatavate tulemustena on esitatud: efektiivsete ja tõhusate meetmete rakendamine riskigrupi lastele ja noortele ning alaealiste õigusrikkujate õiguste kaitsmiseks ja ühiskonda reintegreerimiseks vajalike sekkumismeetmete väljatöötamine ja rakendamine. Programmi *Riskilapsed ja –noored* viivad ühiselt ellu kolm ministeeriumi: Haridus- ja Teadusministeerium, Justiitsministeerium ja Sotsiaalministeerium. Programmi rakendusüksus on Eesti Noorsootöö Keskus. Programmi partner on Norra kohalike ja piirkondlike omavalitsuste liit (KS). Programmiperioodi lõpp oli 30. aprill 2016. Programmi *Riskilapsed ja –noored* fookus on suunatud tõenduspõhise peretoetamisprogrammi rakendamisele, probleemide ennetamisele hariduse ja harituse kaudu, kogukonnapõhisele varajasele märkamisele ja sekkumisele, alaealiste õigusrikkujate taasühiskonnastamisele. Eritingimusena on välja toodud, et programm toetab omavalitsuste võimekuse tugevdamist läbi projekti eesmärkide. Tegevusi võib algatada erinevatel tasanditel. Tähelepanu tuleb pöörata kõikidele arvuka rahvusvähemusega omavalitsustele.

Justiitsministeeriumi 2016. aasta tööplaani kohaselt on tegevused seoses programmiga *Riskilapsed ja noored* järgmised: 12 toetatud projekti on lõppenud, lõpparuanded on heakskiidetud, lõppmaksed tehtud, sisend programmi lõpparuandesse antud; kuriteoennetuse uuring on kohalikul tasandil läbi viidud; osaletakse juhtrühmas ja koostöökomisjonides osalemine. Lisaks jätkub õigust rikkunud noortele mõeldud programmi *MDFT* rakendamine projektipartneri (sotsiaalkindlustusamet) organisatsioonis ja kriminaalhoolduses; viiakse läbi kinniste lasteasutuste rühmakliima uuringu jätkutegevusi ja praktikute kogemuste vahetamise seminare.

2.3 Toetusprogrammi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projektid Lääne-Eestis

Käesolevas töös on vaatluse all ainult Lääne-Eestis programmi *Riskilapsed ja –noored* järgmised läbiviidavad sekkumistegevused: tõsiste käitumisprobleemidega noorte ja nende perede toetamine; tõrjutud noorte sotsiaalne kaasamine ja õigusrikkumiste ennetamine; noorte- ja noorsootööorganisatsioonide võimekuse tõstmine; kogukondlikud kuriteoennetuslikud algatused, sest käesoleva töö eesmärk on saada teadmisi Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete kogemustest, arvamustest ja hinnangutest programmi *Riskilapsed ja –noored* kohta seoses nende tööga mõjutusvahendi kohaldamisel alaealistele õigusrikkujatele. Käesolevas töös keskendutakse programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide seosele alaealiste õigusrikkujatega ja koostöövõrgustikuga (vt tabel 2). Lähtuvalt asjaolust, et alaealised õigusrikkujad on riskis olevad lapsed ehk kolmanda tasandi ennetustööd vajavad lapsed, oli käesoleva töö seisukohast oluline ka nende laste teadlik suunamine Lääne-Eesti piirkonnas teostatavatesse projektidesse alaealiste komisjonide liikmete poolt.

Tabel 2. Alaealiste õigusrikkujate eesmärgipärane kaasamine toetatud projektidesse ja võrgustikutöö tõhustamine

Toetatud projektid	Eesmärgi sõnastuses on selge viide alaealisele õigusrikkujale ja tema teadlikule kaasamisele projekti	Esitatud oodatav tulemus seoses alaealiste õigusrikkujatega	Esitatud oodatav tulemus seoses võrgustikutööga
Riskilaste toetusprogrammi rakendamine läbi noortekeskuste Periood: 17.03.2014- 16.03.2016	Puudub (sihtgrupp: 7-26 aastaste riskis olevad noored, riskigrupi lapsed ja noored, riskinoored)	Puudub	Tihenened on koostöö lapsevanemate ja haridusasutustega
HUKK-AP Periood: 01.02.2014- 30.04.2016	Puudub (sihtgrupp: riskis olevad noored)	Puudub	Teavitustegevustega on jõutud lapsevanemateni
Riskinoorte ja – laste heaolu eest Saaremaal Periood: 10.10.2014 – 29.02.2016	Puudub (sihtgrupp: riskis olevad lapsed ja noored)	Puudub	On loodud toimiv koostöövõrgustik, millega suudetakse juhtumite lahendamisel lähtuda efektiivseimatest sotsiaalkaitse abinõudest või sekkumismeetoditest
HELP Periood: 01.08.2014 kuni 31.12.2015	Puudub (sihtgrupp: riskikäitumisega noored, probleemidega noored)	Puudub	Kogukond on teadlik noorteprogrammist, selle sisust ning kuidas pöörduda koostöövõrgustiku poole.

<p>Murdepunkt</p> <p>Periood:</p> <p>01.01.2015- 30.04.2016</p>	<p>Olemas</p> <p>Sihtgrupp: 13-17-aastased riskikäitumisega noored, sh õigusrikkujad</p>	<p>Olemas</p> <p>On pakutud alaealiste (korduv)-õigusrikkumiste ennetamiseks rakendatavat programmi (mõjutusvahendit) noortekeskuses</p>	<p>Kohalikud/piirkondlikud võrgustikud on töötanud välja süsteemi alaealiste õigusrikkujate ja riskikäitumisega noorte suunamiseks noortekeskuse sotsiaalsesse programmi oma piirkonnas.</p>
<p>MDFT</p> <p>Projekti periood on 18.9.2014-31.12.2016.</p>	<p>Olemas</p> <p>Sihtgrupp: 11-18-aastased tõsiste käitumuslike probleemidega (nt õigusrikkujad, sõltuvusainete tarvitajad, käitumisprobleemidega/häiretega) noored ja nende pereliikmed</p>	<p>Olemas kaudne viide:</p> <p>On pakutud alternatiive hälbivale käitumisele.</p>	<p>Valdkondadeülese tugisüsteemi lähtealuste välja töötamine riskilastele ja –noortele;</p> <p>Piirkondlike tugisüsteemide loomine kohalike omavalitsuste jõustamiseks laste ja perede toetamisel</p>

Allikas: ENTK kodulehel programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide tutvustused

Lääne-Eestis läbiviidud programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide eesmärkides on käesoleva töö seisukohast selge viide alaealistele õigusrikkujatele ainult kahe projekti puhul. Programmi *Riskilapsed ja –noored* oodatavate tulemustena on aga samas selgelt välja toodud viide alaealiste õigusrikkujatele seoses nende õiguste kaitsmise ja ühiskonda reintegreerimiseks vajalike sekkumismeetmete väljatöötamise ja rakendamisega.

Käesoleva töö seisukohast on oluline vaadelda ka EMP toetuste programmi *Riskilapsed ja –noored* eelnevalt kindlaksmääratud projekti *Riskilaste ja –noorte tugisüsteemi*

väljaarendamine alla kuuluva ühe tõenduspõhise programmi *Tõsiste käitumisprobleemidega noorte ja nende perede toetamiseks mõeldud programm MDFT*. *Kriminaalpoliitika kodulehel* oleva MDFT programmi tutvustuses on välja toodud järgmised eesmärgid: laste ja kuni 26-aastaste noorte heaolu parandamine, alaealiste kuritegevuse vähendamine ning laste ja noorte probleemse käitumise põhjustega tegelemine. Pikemaajaliseks eesmärgiks on vähendada kinnistesse asutustesse ehk vanglasse ja erikooli sattuvate laste arvu. Justiitsministeeriumi eestvedamisel rakendatakse tõenduspõhist sekkumisprogrammi tõsiste käitumisprobleemidega lastele ja noortele programmi *Riskilapsed ja noored* raames. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE viis justiitsministeeriumi tellimusel läbi uuringu, mille eesmärgiks oli välja selgitada, milline käitumisprobleemidega lastele mõeldud tõenduspõhine programm vastab Eesti vajadustele kõige paremini. Uuringutulemustele tuginedes valiti Eestis rakendamiseks *MDFT* järgmistel põhjustel: selle programmi puhul on hiljem võimalus saada terapeutide koolitusõigus Eestisse; selle rakendamine on pikemaajaliselt teistest pakutud programmidest soodsam ja see on ka paindlikum, võimaldades näiteks osalise tööajaga töötamist (Karton, Puolokainen, 2014). Programmi tutvustuses on välja toodud, et *MDFT* programm on Eestis kasutusel esmakordselt. Programm aitab muuta noorte käitumist ja suunata neid probleemidest eemale. Noorukid suunatakse teraapiasse kohtu, prokuröri, alaealiste komisjoni, politsei poolt. Teraapias tegeletakse korraga nelja dimensiooniga: laps/nooruk, vanem, pere ja pereväline dimensioon. Teraapia on pikaajaline, ühe perega tegeletakse keskmiselt 4-6 kuud, kohtumised toimuvad iganädalaselt. Kohtumised toimuvad ka pere juures kodus Projekti eesmärk on pakkuda raskete käitumiskäitumistega lastele/noortele ja nende peredele tõenduspõhist pereteraapiat. *MDFT* on perekonnapõhine sekkumise süsteem, mis on mõeldud noorukitele, kes tarbivad psühhoaktiivseid aineid, hälbiva käitumise ja sellega seonduvate käitumuslike ja emotsionaalsete probleemide kohtlemiseks. Noorukil aidatakse: arendada iseseisvat toimetulekut ja emotsioonide reguleerimist; parandada probleemilahendamise oskusi; parandada sotsiaalset kompetentsust; leida alternatiive sõltuvusainete tarvitamisele ning hälbivale käitumisele. Vanemate puhul on fookus: vanemliku meeskonnatöö täiustamisel ja vanemliku praktika parandamisel.

MDFT rakendusasutuseks on Sotsiaalkindlustusamet ja tööd viivad Eestis läbi neli piirkondlikku meeskonda. Esimeste terapeutide koolitamine algas 2015. aasta jaanuaris.

2.4 Eesti koostöö teiste Euroopa riikidega programmi *Riskilapsed ja –noored* raames

ENTK kodulehel olevatest toetatud projektide tutvustustest leidis käesoleva töö autor programmi *Riskilapsed ja –noored* raames tehtud rahvusvahelist koostööalast informatsiooni. Programmi *Riskilapsed ja –noored* raames said riskis olevate lastega töötavad Eesti spetsialistid koostööd teha ja kogemusi vahetada teiste Euroopa riikide spetsialistidega. Näiteks toetatud projektide *HUKK-AP ehk HUviKoolide Kaasamise ja Arengu Programm* ja *Riskinoorte ja –laste heaolu eest Saaremaal* tegevuste hulka kuulus ka Verge koolitus. Tervise Arengu Instituudi, OÜ Corrigo ja Norra juhtiva agressiivse käitumise ohjamise koolitaja Verge Opplæring AS vahelise koostöö tulemusena on jõudnud Verge metoodika Eestisse ja siinsed Verge koolitajad viisid läbi mitmeid koolitusi programmi *Riskilapsed ja –noored* raames kohalikele spetsialistidele.

Lisaks tegid seminaridel ja konverentsidel ettekandeid külalisesinejad Euroopast ja toimusid Eesti delegatsioonide visiidid Norrasse. Näiteks avatud noortekeskuste, noorsootöoga seotud ühingute ja ülikoolide esindajad tutvusid Norras sealsete riskis olevate laste heaks tehtava tööga. Visiit toimus projekti *Riskilaste toetusprogrammi rakendamine läbi noortekeskuste* raames. Küllastati erinevaid noortekeskusi, ühinguid ja asutusi ning tutvuti riskis olevate lapsi toetavate programmidega. Eesti delegatsiooni võttis vastu Norra noortekeskuste esindusühing Ungdom & Fritid.

MDFT raames toimusid superviisoritele ja terapeutidele Hollandi *MDFT* Akadeemia koolitajate juhendamisel koolituspäevad. *MDFT* infokirjas on välja toodud, et Eesti on seitsmes riik Euroopas, mis *MDFT* programmi kasutusele võttis seisuga detsember 2015.

Projekti *Murdepunkt* elluviijatel toimus programmi raames koostöö Norra partneriga, et valida ja kohandada tõhusaid huvipõhiseid meetmeid (nt seikluskasvatus, draamaõpe). Suur rõhk oli laste ja noorte sotsiaalsete oskuste arendamisele suunatud tegevustel (huvitegevus, laagrid).

Mitmete toetatud projektide raames toimus hea praktika jagamine Euroopa tasandil.

2.5 Alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide koostöö

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalises arvamuses (2006) öeldakse, et alaealiste kuritegevuse eripärad ja selle dünaamiline kiiresti muutuv iseloom nõuavad võimalikult spetsialiseeritud väljaõpet ning sekkumisprotsessi iga tasandi spetsialistide ja noortega töötavate inimeste, näiteks kohtunike, prokuröride, advokaatide, politseinike, ametnike, vahendajate, haridustöötajate, kriminaalhooldustöötajate jt ettevalmistuse pidevat ajakohastamist. Seejuures on esmajärguline roll ühenduse asutustel, nii juba nimetatud (ekspertide võrgustik, järelevalvekeskus jm) kui muude täiendavate mehhanismide kaudu (spetsialistide vahetusprogrammid liikmesriikide vahel, võrgupõhine töö, uued kaugõppe vormid nagu e-õpe jne). Selleks tuleks luua ühenduse programmid, mis oleksid mõeldud konkreetselt kõnealuse väljaõppe andmiseks. Lisaks tuleb silmas pida, et Euroopa Liidu alaealisi käsitleva õiguse alased edusammud tõstaksid seda valdkonda rohkem esile ja soodustaksid selle teemalisi teadusuuringuid Euroopa ülikoolides, kelle osalus on vajalik kogu protsessi vältel.

Eestis on loodud ühtne süsteem, kus igas valdkonnas arendatakse võimalusi lastele paremate tingimuste võimaldamiseks. Kui süveneda Eestis toimivasse ennetussüsteemi, siis võib täheldada hoolivust laste suhtes. Probleemide korral on vajalik, et erinevad spetsialistid vahetaksid oma kogemust alaealisi puudutavates küsimustes tiheda koostöö abil. See muudab probleemide lahendamise tõhusamaks. (Paal, 2012) Laste heaolu silmas pidades on instantside vaheline hea koostöö ülimalt tähtis (Klebeck, Ogden, 2001). Erinevate ametisutuste koostöö hõlmab nende poolt planeeritud töö ja tegevuste koordineerimist nii iga üksiku kaastöötaja kui ka juhtide tasandil.

Sulg (2013) toob välja oma uuringus, et alaealiste komisjonide liikmed saavad infot sotsiaalprogrammide kohta erinevatest allikatest: infovõrgustikust, maavalitsuselt. Samas leidus ka neid liikmeid, kelleni vastav info ei jõua. AMVS järgi arvestatakse mõjutusvahendi määramisel alaealise esindaja, sotsiaalametniku, õppeasutuse esindaja ja politseiametniku arvamust. Käesoleva töö autoril tekib küsimus, kuidas saavad alaealiste komisjonide liikmed kohaldada lapsele mõjusaimat mõjutusvahendit, kui komisjoni liikmete teadlikkus erinevatest võimalustest info mitteliikumise tõttu puudulik.

Vajalik on informatsioon olemasolevatest programmist *Riskilapsed ja -noored* ning kõigi alaealiste komisjoni liikmete teadlikkus selle programmi raames toetatud sotsiaalprojektidest. Alaealiste komisjonide teadlikkus oma piirkonnas toetatud projektidest ja piirkonna vajadusest projektide järele aitab neid ka oma igapäevatoos lastega töötava spetsialistina, sest alaealiste komisjonide liikmed puutuvad lisaks alaealistele õigusrikkujatele tööalaselt kokku ka riskis olevate lastega. Teadlik alaealiste komisjoni liige oskab alaealisele õigusrikkujale ja tema esindajale projektide eesmärki ja sisu avada ning noorel motivatsiooni luua projektis osalemiseks. Alaealiste komisjoni põhimääruse (1998) järgi on alaealiste komisjonil ka ülesanne anda hinnang oma asukohajärgsel haldusterritooriumil läbiviidavatele sotsiaalprogrammidele ja kriminaalpreventiivsetele noorsooprogrammidele ning teavitada antud hinnangust nimetatud programmide finantseerijaid.

Kui alaealine võtab endale mõjutusvahendina kohustuse osaleda projektis, siis see projekt võib luua silla alaealiste komisjoni ja lapsevanema vahel. Usaldussuhte tekkimisel on võimalik jõuda noore hälbiva käitumise tegelike põhjusteni. See oleks programmi *Riskilapsed ja -noored* üks oodatavastest tulemustest efektiivse ja tõhusa meetme rakendamise näol riskigrupi lastele ja noortele, pakkudes alternatiivtegevust hälbivale käitumisele.

Kui alaealiste komisjoni liikmed on olnud kaasatud projekti meeskonda, siis nad on saanud anda omapoolseid soovitusi sisulise poole kohta (nt tegevuste valik, läbiviimise intensiivsus, projekti meeskonna komplekteerimine jne) ning sihtgrupi valikul eelistatakse alaealiste komisjonis arvel olevaid lapsi ja see projekt oleks pigem mõjutusvahendiks alaealisele õigusrikkujale. Projekti **vajalikkust** näitab alaealiste komisjoni liikmete arvamus projekti jätkumise suhtes. Projekti **tõhusust** näitab projektis osalevate alaealiste komisjonis arvel olevate laste ja noorte poolt sooritatud korduvõigusrikkumiste arvu vähenemine.

Käesoleva magistritöö eesmärk on selgitada välja programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projektide teostamise praktikat Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete hinnangul.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

Kuivõrd informeeritud on Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektidest?

Kuidas mõistavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed võimalust kasutada programmist *Riskilapsed- ja noored* toetatud projekte kui mõjutusvahendit?

Kuidas mõistavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmist *Riskilapsed ja –noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektide vajalikkust ja tõhusust?

Lisaks sooviti teada saada, millised on alaealiste komisjonide liikmete arvates alaealiste õigusrikkujate vajadustest lähtuvad projektid, mida alaealiste komisjon saaks kohaldada mõjutusvahendina?

3. Metoodika

Valimi moodustamine

Käesoleva uurimustöö valimi moodustasid Lääne-Eesti piirkonna 20 alaealiste komisjoni liiget (sh koolisotsiaalnõustajad) kaheksast erinevast alaealiste komisjonist Lääne-Eestis; neli programmist *Riskilapsed- ja noored* toetust saanud piirkonna projektijuhti/projekti koordinaatorit ja viis programmist *Riskilapsed- ja noored* toetust saanud Lääne-Eesti noortekeskuste kohalikku projektijuhti. Intervjueeritavate valimis oli neli meest, kes olid alaealiste komisjonide liikmed. Kõik projektijuhid ja ülejäänud 16 alaealiste komisjoni liiget olid naised.

Alaealiste komisjonide liikmetest valimi moodustamiseks Lääne-Eestis oli vajalik võimalikult erinevat tüüpi alaealiste komisjonide kaasamine, sest linnades ja valdades asuvatel alaealiste komisjonidel on erinevad võimalused kohaldada erinevaid mõjutusvahendeid sõltuvalt oma asukoha eripärast (nt kaugus vajaliku teenuse

pakkujast). Uuringus osalemine oli vabatahtlik ja sellega seoses võis andmete kogumisel ette tulla probleem, kui alaealiste komisjonide liikmed pole motiveeritud uurimuses osalema. Lääne-Eesti piirkonnas oli alaealiste komisjonide koguarv piisav selleks, et seda probleemi ennetada.

Alaealiste komisjoni liikmete valikul lähtuti töökogemusest selle programmi toimumise aja jooksul. Koolisotsiaalnõustajad sobisid fookusgruppi, sest nad on korduvalt osalenud alaealiste komisjoni istungitel kooli esindajatena. Kuna nad tunnevad alaealiste komisjoni tulevat last kõige paremini, siis on nad saanud anda omapoolseid soovitusi mõjutusvahendi määramisel.

Andmete kogumisel kaasati uuringusse ka programmi *Riskilapsed- ja noored* raames toetatud projektide juhte/koordinaatoreid, sest käesoleva töö autoril oli eelinfo alaealistest õigusrikkujatest, kes osalesid oma piirkonna toetatud projektides ilma alaealiste komisjonide teadmata. Projektijuhtide intervjuerimine andis infot nii tööst alaealiste õigusrikkujatega kui ka koostööst alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistidega, sh alaealiste komisjonide liikmetega. Viimati nimetatu on tähtis seoses võrgustikutööga ja alaealiste õigusrikkujate teadliku kaasamisega projekti tegevustesse. Noortekeskuste kohalikud projektijuhid kaasati uuringusse samal põhjusel. Uuringus osalesid ainult Lääne-Eesti projektijuhid, kes viisid läbi programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projekte, mille eesmärkides ja oodatavates tulemustes oli selgelt viidatud riskis olevatele lastele.

Andmekogumine ja uurimuse läbiviimine

Kvalitatiivse uuringu eesmärk on saada sisulisi ja põhjendatud vastuseid programmi *Riskilapsed ja –noored* raames teostatavate projektide kasulikkuse kohta alaealiste komisjonide liikmete praktilise kogemuse põhjal.

Selleks viidi läbi erinevat tüüpi poolstruktureeritud intervjuusid: 10 individuaal- (nendest kuus oli alaealiste komisjonide liikmetega ja neli projektijuhtidega), viis paaris- ja üks fookusgruupiintervjuu. Poolstruktureeritud intervjuu eelis on paindlikkus ja avatus uue informatsiooni saamisele (Lepik, 2014). See annab võimaluse mõjutada andekogumise protsessi selle toimumise ajal sõltuvalt olukorrast ja vastajast. (Laherand, 2008). Intervjuu käigus sai uurija esitada oma tõlgendusi alaealiste õigusrikkujatega ja mittekariistuslike

mõjutusvahenditega seonduvate teemade kohta ning intervjueeritavad aitasid oma teadmiste ja tõlgendustega neid teemasid selgitada. Fookusgrupiintervjuu eesmärk on näha, kas ja kuidas rühma liikmed täiendavad ja parandavad üksteist ning milles ollakse ühel arvamusel. Laherand (2008) toob välja, et rühmaintervjuu võiks pakkuda uurijale huvi ka teadmiste loomise kohta interaktsiooniprotsessis.

Esialgelt oli plaanis saata küsimustikud ka nimetatud piirkonnas programmi *Riskilapsed ja –noored* raames toetatud nelja suure projekti kohalikele eestvedajatele. Küsitluse analüüsimiseks plaaniti kasutada järjestustunnuseid, mis oleks andnud võimaluse väljendada meeldivust ja rahulolu.

Ajaline ressurss aga võimaldas ka nendega läbi viia poolstruktureeritud individuaalintervjuud, et saada sisukamaid ja põhjendatud vastuseid, sest kõigi uuritud nelja projekti eesmärgid ja tegevused olid erinevad ja ankeetküsitlus oleks jäänud pinnapealseks (intervjuukava vt Lisa 2).

Küsimustikud, mis sisaldasid nii valikvastuseid kui ka oma vastuse põhjendamist, saadeti programmist Riskilapsed- ja noored toetust saanud ja selle programmi all Lääne-Eestis tegevusi läbiviivatele projektijuhtidele (konkreetselt noortekeskustele, mille tegevused olid sarnased, ühtsed) (küsimustik vt Lisa 4). Küsimustikud said 11 projektijuhti e-posti peale. E-posti aadressid võeti ENTK kodulehelt partnerite kontaktandmete alt. Tähtjaks saatis täidetud küsimustiku tagasi üks projektijuht. Seejärel saadeti meeldetuletuskiri, mille järel laekus veel neli küsimustikku. Kõik viis noortekeskust kolmest erinevast Lääne-Eesti maakonnast osalesid programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektis *Riskilaste toetusprogrammi rakendamine läbi noortekeskuste*. Kolm nendest noortekeskustest osales samaaegselt ka veel projektis *Murdepunkt*.

Alaealiste komisjonide liikmetega läbiviidud poolstruktureeritud intervjuud, mille küsimused olid suunatud vastuste saamisele uurija poolt eelnevalt sõnastatud uurimisküsimustele, viidi läbi sõltuvalt intervjueeritava(te) soovist individuaal- või paarisintervjuudena kahe intervjueeritavaga (intervjuukava vt Lisa 1). Paari võisid moodustada alaealiste komisjoni esimees sekretäri või sekretär lihtliikmega. Intervjuu kokkulepete sõlmimise ajal selgus, et alaealiste komisjonide esimehed soovivad anda intervjuu koos sekretäri, kes on rohkem kursis asjaajamise sisulise poolega ja

intervjueerijat huvitava infoga või soovitasid kedagi lihtliikmete hulgast. Lisaks üks fookusgruupiintervjuu alaealiste komisjonide liikmetega, sh koolisotsiaalnõustajatega (intervjuukava vt Lisa 3). Intervjueerimise sooviga kiri saadeti e-posti teel alaealiste komisjonide esimeestele ja sekretärile. Tutvustati lühidalt oma uuringu eesmärki ja küsiti nende nõusolekut uuringus osaleda nendele sobivas kohas (nt töökohas). Informeeriti vastaja anonüümseks jäämisest ja vajadusel saadeti tutvumiseks intervjuu küsimused. Nõusoleku saamiseks ja kokkulepete sõlmiseks oli vajalik ka isiklik pöördumine telefoni teel.

Fookusgruupiintervjuu viidi läbi ainult üks kord, sest osalejaid oli keeruline kokku saada esimeseks korra. Nõusoleku andis kuus inimest, aga kohale sai tulla neli.

Enne paarisintervjuude toimumist viidi läbi pilootintervjuu intervjuukava töökõlblikkuse kontrollimiseks (küsimuste järjekord, ühtselt mõistetav sõnastus, lisakommentaari vajalikkus). Uurimuse intervjuude ajal oli ka võimalik küsimuste järjekorda muuta, lähtudes konkreetsest vastusest ja teemaarendusest, mitte katkestada rääkijat ja tuua sisse järsk teemavahetus.

Eelnevalt küsiti intervjueeritavatelt luba intervjuu videosalvestamiseks. Intervjueeritavatel oli võimalus keelduda nende isiku filmimisest. Osad intervjueeritavad kasutasid seda võimalust ja lubasid salvestada ainult häält. Lubati tagada intervjueeritava konfidentsiaalsus.

Intervjueerimise algul tutvustati uuringu eesmärki. Nii paarisintervjuude kui ka fookusgruupiintervjuu tegemisel alaealiste komisjoni liikmetega alustati üldisemate küsimustega ja liiguti konkreetsetele programmi *Riskilapsed ja –noored* puudutavate küsimusteni ning lõpuosas esitati üldisema vajadusega küsimused. Sellise järjekorra tegemise tingis olukord, kus vastajad ei pruugi alati teada, mis projekt konkreetselt kuulub programmi *Riskilapsed ja –noored* alla. Projektijuhtidele/-koordinaatoritele esitati kohe alguses programmi *Riskilapsed- ja noored* puudutavad küsimused. Intervjuude lõpus toodi lühidalt välja uuringu seisukohast vajalik ja oluline info. Rõhutati, et tulemusi kasutatakse üldistatud kujul, st tulemuste analüüsimisel kasutatakse illustreerimiseks näitelauseid intervjuudest.

Intervjuud toimusid ja küsimustikud laekusid märtsikuu jooksul 2016. Paaris- ja individuaalintervjuud kestsid 30-45 minutit. Fookusgruupiintervjuu kestis 60 minutit.

Fookusgrupi interaktsioon

Poolstruktureeritud intervjuu annab võimaluse diskussiooni(de) tekkimiseks grupis, mis omakorda on infoallikaks liikmete vahelise suhete kohta (Vihalemm, 2014). Grupp moodustati erinevatest alaealiste komisjonide liikmetest, sh koolisotsiaalnõustajatest, kes osalevad komisjoni koosolekutel kooliesindajatena. Igale liikmele oli grupis mõni tuttav inimene ja võõras inimene, kellega tal varem kokkupuudet pole olnud. Selliselt koostatud grupp peaks olema eelduseks üldiste arutelude tekkeks.

Käesoleva uuringu käigus ei lubanud rühmaliikmed end videole salvestada. Liikmete vahelist interaktsiooni sai analüüsida vaid helisalvestise põhjal.

Nii uurija kui ka grupiliikmed teadsid enne intervjuu algust, et mõnel osalejal on kokku lepitud pärast intervjuud kohe uus kohtumine, kuhu nad ei tahtnud hilineda. See asjaolu lisas pinget nii intervjueritavale, kelle eesmärk oli kõikidele oma küsimustele vastuste saamine, kui ka nendele intervjueritavatel, kes pidid keskenduma intervjuule ja samal ajal jälgima pidevalt kella.

Uurija/intervjuerija ülesanne oli küsida küsimusi ja arutelu tekkides seda soodustada. Kuna tegemist oli neljast inimesest koosneva grupiga, siis oli oluline anda kõigile liikmetele võimalus võrdselt mõttevahetuses osaleda. Näiteks ei saanud intervjuu alguses üks osaleja aru, mis teemal räägitakse. Arutelus osalemiseks vajab ta konkreetseid näiteid maakonnas teostavate projektide kohta. Need näited tulid talle tuttavad ette ja edasi sai ta mõttevahetuses aktiivselt osaleda.

Intervjuerija pidi oskama ja suutma aktiivselt kuulata. Antud vastuses oli olulisi infokilde uuritud teema kohta, mida küsimustega otseselt ei uuritud või keegi polnud seda teemaks võtnud. Intervjuu käigus sai intervjuerija või mõni rühmaliikmetest reageerida sellele märksõnale ja käsitleda seda teemat süvitsi.

Intervjuu käigus tekkis korduvalt vaikusemomente. Intervjuerija pidi otsustama sel juhul, kas keegi ei taha sellel teemal esimesena rääkima hakata või on see pigem mõttepaus (inimesed vajavad aega mõtlemiseks ja vastuse formuleerimiseks). Tuli jääda ise rahulikuks selle pausi ajal ja mingil hetkel muuta oma küsimuse sõnastust. Näiteks küsimus *Milline on teie kui alaealiste komisjonide liikmete arvates komisjoni vajadusest lähtuv projekt?* tekitas pika pausi. Siis oli vaja intervjuerijal küsimus ümber sõnastada.

Liikmete omavaheline suhtlemise juures sai vaadelda, kuidas teised liikmed reageerisid eelkõneleja kõnevoorule; keda õhutada rääkima ja keda pidurdada, et teised ka rääkida saaks; kes liikmetest julgeb ka ise küsida; kuidas jõutakse ühise arusaamani üksteise tegevusest; kuidas liikmed parandavad üksteist, täiendavad ja toetavad nt sündmusi meenutades.

Andmeanalüüs

Intervjuud transkribeeriti (salvestatud intervjuud muudeti kirjalikuks tekstiks) (Laherand, 2008). Intervjuudest saadud andmete analüüsil kasutati formaliseerimata tekstianalüüsi (temaatiline sisuanalüüs). Käesoleva töö andmete analüüsi läbiv/keskne teema on programm *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektidesse suunamine kui ühe võimaliku mittekariistusliku mõjutusvahendi kohaldamine alaealisele õigusrikkujale. Seejärel kodeeriti korduvalt ja koondati sarnase tähendusega tekstiosad vastavate kategooriate alla. Tulemuste analüüsis rakendati horisontaalanalüüsi (teemade kaupa). Läbiva teema ja alateemade valikul ja piiritlemisel lähtuti eelnevalt püstitatud uurimisküsimustest. Andmete analüüsis on kasutatud andmeid projektijuhtide individuaalintervjuudest, alaealiste komisjonide liikmete individuaal- ja paarisintervjuudest ning fookusgruppiintervjuust ja vajadusel neid täiendatud noortekeskuste kohalike projektijuhtidelt saadud vastustega. Uuriija sõnastas enne andmete kogumist oma uurimuse eesmärgi ja uurimisküsimused, kuid temaatilise analüüsi puhul on uurijal võimalik keskenduda ka intervjuueeritavate jaoks olulisele infole, mida uurimuses osalejad on ise tahtnud selle teemaga seoses lisaks rääkida (Kalmus jt, 2015). Sellega seoses käsitleti käesoleva uurimuse raames põgusalt ka alaealiste komisjoni liikmete teadlikkust alaealiste komisjonide tuleviku kohta, sest käesolev aasta on viimane tegutsemisaasta sellisel kujul maakondlikele alaealiste komisjonidele. Hetkel kehtivate tähtaegade järgi peaks alates 2017. aastast süsteem muutuma, millega seoses maakondlikud alaealiste komisjonid lõpetavad oma töö. Pilotintervjuude läbiviimisel tuli ilmsiks, et alaealiste komisjonide liikmed soovisid rääkida ka komisjoni tulevikku puudutavatel teemadel ja selle teema käsitlemisel toodi välja veel olulisi enne mainimata jäetud infokilde seoses uurimistöö keskse teemaga.

Analüüsiteksti põhiosas on esitatud uurija analüütilised üldistused ning väljavõtted/tsitaadid transkribeeritud intervjuuprotokollist, mille põhjal need nimetatud üldistused on tehtud. Analüüsi osas ei jutustata intervjuudes räägitut ümber, vaid käesoleva töö autori väited ja selgitused on ilmestatud tsitaatidega (Kalmus jt, 2015). Tsitaadid on käesoleva töö autori oma tekstist selgelt eristatud. Parema mõistmise eesmärgil on tsitaatidest eemaldatud parasiitsõnad ja sõnakordused. Samuti on vajadusel eemaldatud nimed, et tagada intervjuueeritava konfidentsiaalsus.

Kasutatud transkriptsioonimärgid:

„kursiivis“ intervjuueeritava tsitaat

(...) näitlause lühendamiseks välja jäetud tekstilõik

3.1 Andmete analüüs

Käesoleva töö andmete analüüsi läbiv/keskne teema on programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektidesse suunamine kui ühe võimaliku mittekariistusliku mõjutusvahendi kohaldamine alaealistele õigusrikkujatele.

1. Alaealiste komisjonide liikmete teadlikkus programmist *Riskilapsed ja –noored*

Alaealiste komisjonide liikmed oskasid nimetada oma maakonnas teostatavaid programmi *Riskilapsed ja –noored* raames toetatud projekte, kus alaealised õigusrikkujad on osalenud: *HUKK-AP*, *MDFT*, *Hiiumaa riskilaste ja –noorte ennetusprogramm HELP* ja *Riskinoorte ja –laste heaolu eest Saaremaal*. Nimetati ka noortekeskusi, aga ainult ühte noortekeskustes elluviidavat projekti *Murdepunkt* tõsteti esile õige pealkirjaga/nimega üksikutel kordadel. Teist noortekeskustes elluviidavat projekti *Riskilaste toetusprogrammi rakendamine läbi noortekeskuste* ei nimetanud ükski intervjuueeritav. Alaealiste komisjonide liikmetel oli noortekeskustes läbiviidavatest projektidest erinev informeeritus: mõned noortekeskused on oma tegevust tutvustanud koostööpartneritele, aga mõned noortekeskused pole seda teinud piisavalt. Alaealiste komisjoni liige polnud

teadlik valla noortekeskuses läbiviidavast programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektist: „*Jah valla lapsed käivad vahel niisama noortekeskuses.*“

Programmiga *Riskilapsed ja –noored* seostati mõnel korral ka projekte, mida maakonnas viiakse läbi, aga need ei olnud selle programmi raames toetatud projektid. Üks informeeritud alaealiste komisjonide liige oskas nimetada lisaks programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projekte, mis otseselt ei ole alaealiste komisjoniga seotud. Nimetatud alaealiste komisjoni esimees oli tööalaselt seotud haridusvaldkonnaga: „*Käitumisraskused ja -häired on jõudnud ka lasteaedadesse. See on üks meie prioriteet, sest lapsed jõuavad ka kooli. MTÜ Hea Algus viib ellu projekti Kaasamine ja sekkumine kõigi laste huvides. Lasteaiad on liitunud selle projektiga ja saavad sealt häid koolitusi. Lastekaitse Liidu projekt Kiusamisest vaba lasteaed ja kool on samuti meie koolide ja lasteaedade abilise. Tartu Linnavalitsuse teostatav projekt Tõendus põhine uus lähenemine, uus koolikultuur Eestis (TULUKE) on kaasanud oma projekti ka kaks linna kooli. (...).*“

Alaealiste komisjonide liikmete teadlikkus oma piirkonnas programmi *Riskilapsed ja –noored* raames teostavatest projektidest oli erinev. Mõni liige teadis nimetada vaid üht oma piirkonnas teostatavat projekti, aga samas mõni teadis kõike. Kõik alaealiste komisjonide liikmed olid teadlikud programmi MDFT pilootprojektist. Planeeritud tegevusi viib ellu Justiitsministeerium koostöös Sotsiaalkindlustusametiga. Kõik alaealiste komisjonid on soovinud seda projekti kasutada mõjutusvahendina. Kõik intervjuueeritavad märkisid MDFT projekti tugevusena pere kaasatust: „*MDFT on hea projekt, sest saab kaasata kogu pere.*“

„*MDFT projektis peab vanem koos lapsega käima teraapias ja käiakse ka kodus. Vanem saab õppida, kuidas osaleda lapse kasvatamises. Kasutame seda projekti aktiivselt mõjutusvahendina.*“

See on vaadeldud toetatud projektidest ainus projekt, kus vanem osaleb projekti tegevustes kogu toimumise aja vältel.

Projektidega, mille sihtgrupiks on ainult alaealised, ei saa aidata tervet peret. Lisaks lapsele on vaja mõjutada ka last ümbritsevat keskkonda, et muutuks lapse käitumine. Kui projekti on kaasatud pere, siis näevad lapsega töötavad spetsialistid selgemini ka

lapsevanemate abivajadust, mis mõjutab omakorda last. Projektijuht selgitas: „*Hetkel on töös 16 juhtumit. Maksimaalselt kaheksa juhtumit võib olla ühel terapeutil. Praegu on neli terapeuti, igal kuni kuus juhtumit. Meil on järjekorrad alaealistest õigusrikkujatest, keda on meile saadetud. Meie projekti raames külastatakse laste kodusid. Silma on jäänud väga kehvad majanduslikud ja sotsiaalsed olud. Lapsevanemad vajavad abi selle olukorraga toime tulemisega ja oma lapse kasvatamisel.*“

Noore valikul projekti MDFT lähtutakse kindlatest kriteeriumitest nt vanus ja vaimsed võimed. Nii alaealiste komisjoni liikmed kui ka projektijuht tõid välja, et alaealiste komisjonide poolt saadetud noor ei pruugi sinna projekti alati sobida ja see võib ilmnedas alles projekti tegevuste käigus. Alaealiste komisjoni liige mainis MDFT pilootprojekti kohta: „*Projekti sobivad noored vanus 11-19 aastat. Näiteks ei sobi sinna lapsed, kelle käitumises ilmneb eripärasid ja neil on see diagnoositud.*“: Ühe teise alaealiste komisjoni liige tõi sama välja: „*Oleme püüdnud kasutada MDFT. Aga meie poolt pakutud noor ei sobinud sinna. Enne olid ka alaealiste komisjoni ja projektijuhi vahel läbirääkimised. Siis tuli välja, et laps ei sobi projekti oma eripära tõttu.*“ Projektijuht ütles samal teemal: „*Algselt laps kvalifitseerub MDFT programmi. Alaealiste komisjon ei tea sellel hetkel lapse diagnoosi või vaimset arengutaset ja see selgub alles projekti tegevuste käigus. Siis jääb ikkagi asi katki.*“ Käesoleva töö autor tunneb muret, kuidas mõjutab erivajadustega last tegevustesse kaasamine ja siis ootamatult nendest tegevustest kõrvaldamine. Need põhjused ei tulene lapsest endast ja tema käitumisest, vaid projekti nõuetest ja see erivajadustega laps ei mõista neid põhjusi. Sellise olukorra, kus projekti kaasatud laps peab sealt lahkuma, tekkimist peaks vältima ja kui seda siiski vältida ei õnnestu, siis tuleks talle pakkuda koheselt alternatiivset tegevust.

Alaealiste komisjonide liikmed olid kursis projektidega HUKK-AP ja Riskinoorte ja laste heaolu eest Saaremaal, aga otseselt pole nad neid projekte mõjutusvahendina kasutatud. Projektijuhid tõid välja, et alaealiste komisjonis arvel olevad lapsed on saanud projekti tegevustest osa teiste spetsialistide (koolisotsiaalnõustajad, noorsootöötajad, õpetajad, lastekaitsespetsialistid jne) suunamisel. Mitmed alaealised õigusrikkujad on seega osalenud oma piirkonna toetatud projektides ilma alaealiste komisjonide teadmata. Projektijuhtide selgitused: „*Alaealiste komisjon meile projekti otseselt ei suunanud. Küll tuli läbi noortekeskuste lapsi, kes olid alaealiste komisjonis arvel.*“

„Alaealiste komisjon otseselt ei suunanud meie projekti komisjonis arvel olevaid lapsi. Sotsiaalnõustajad vaatasid ja hindasid ise lapsi, kes on komisjoniga seotud ja vajadusel kaasasid projekti tegevustesse.“

Alaealiste komisjonide liikmed on saanud infot oma piirkonnas teostatavatest projektidest erinevalt: *„Kohalik noortekeskus annab alaealiste komisjonidele infot, kui neil on mingi uus projekt käsil. Annab infot ka koolidele. Kui alaealine tuleb komisjoni, siis on temaga kaasas kooliesindaja, siis ta juba oskab soovitada projekti, kuhu see noor võiks sobida.“*

„Projekti Murdepunkt on läbi sotsiaalnõustajate reklaamitud.“

„Info tuleb projektide eestvedajate käest vahetult. Kuulen kolleegidelt, kuulun erinevatesse listidesse (...) Seda infot koondatult ei tule (...).“

Enamus vastajaid töid esimese väärtusliku infoallikana välja ENTK kodulehekülje ja infopäevad/teabepäevad (nt MDFT seminar): *„Me käisime MDFT seminaril ja saime palju kasulikku infot selle projekti kohta just sealt.“* Need on head info hankimise ja programmi tutvustamise võimalused. Info kõigi võimalike projektide kohta võiks vastajate arvates tulla otse isiklikule töö e-posti peale: *„E-kirjad töö aadressil on oodatud.“*

Üks intervjuueeritud projektijuht tõi välja oma positiivse kogemuse seoses projekti käiva info liikumisega: *„Oleme infot levitanud ja maakondade alaealisi õigusrikkujaid tuleb ka meie projekti. See näitab, et aktiivsed alaealiste komisjonid suunavad lapsi maakonna keskses toimuvasse projekti.“*

Alaealiste komisjoni liikmed kasutavad võimalust ise otsida vajadusel informatsiooni projektide kohta, mida võiks alaealisele õigusrikkujale mõjutusvahendina kohaldada. Komisjonid võivad lähtuda erinevatest eesmärkidest. Mõned komisjonid tahavad hoida end kursis uuema infoga: *„(...) Otsime projektide kohta infot ise. Tahame olla uue infoga kursis. Tuleb kasutada igasuguseid kanaleid. Kuulume erinevatesse koostöövõrgustikke ja saame infot nende kaudu.“*

On ka selliseid alaealiste komisjone, kus otsitakse infot alles siis, kui juhtum on laual: *„Kui keeruline asi tuleb, siis alles hakkame otsima, kust seda informatsiooni projektide kohta saaks. Otsime Internetist ja linna ja maakonna alaealiste komisjonide käest.“*

Need alaealiste komisjonide liikmed, kes on valdkonnas olnud tegevad pikemat aega, on juba erinevate koostöövõrgustike liikmed ja palju infot liigub liikmete vahel. See annab neile alaealiste komisjonide liikmetele eelise äsja tööle asunud alaealiste komisjoni liikmete ees, kes alles loovad oma koostöövõrgustikke. Neil on töökogemus, millist mõjutusvahendit iga konkreetse juhtumi puhul võiks kasutada. Valla alaealiste komisjoni liige lausus: *„Linna ja maavalitsuse komisjonidel on suurem spetsialistide ja koostööpartnerite ring ja rohkem infot. Neil on rohkem kogemusi ka.“*

Kõik intervjuueeritud projektijuhid töid välja, et alaealiste komisjonid on nende projektidest teadlikud ja selleks on kasutatud erinevaid teavitusviise: korraldatud on infopäevi ja koolitusi ning on käidud tutvustamas oma tegevust kohapeal. Noortekeskuse kohalik projektijuht rääkis: *„Kui käivitus projekt Murdepunkt, siis andsime alaealiste komisjonile teada, et selline võimalus on nüüd teatud ajavahemikul maakonnas olemas ja nad saavad noori programmi saata.“* Eelis olukorras olid need alaealiste komisjonid, mille liige või mitu liiget olid projektiga seotud: *„Alaealiste komisjoni endine sekretär oli ise projekti meeskonnas sotsiaalnõustajana.“* Näiteks noortekeskuse puhul, kus projektis osalejatest enamuse moodustasid alaealised õigusrikkujad, oli kohalik projektijuht samaaegselt seotud ka tööalaselt alaealiste õigusrikkujatega ja alaealiste komisjoni koostööpartneritega (nt alaealiste komisjoni istungil osalemine kooliesindajana). Ühe noortekeskuse projektijuhil arvates polnud eraldi teavitustööd vaja, sest alaealiste komisjon oli selle noortekeskuse koostööpartner ja infot jagati vahetult töö käigus.

Intervjuude käigus ilmnis, et alaealiste komisjonide esimehed ja sekretärid oskasid välja tuua rohkem ja erinevaid programmist *Riskilapsed ja –noored* toetatud projekte, võrreldes komisjonide lihtliikmetega. Samas väitsid kõik intervjuueeritud projektijuhid, et nad on teavitustööd teinud. Komisjoni liikmete vastustest ei selgu, kas ja kuidas liigub info komisjonisiselt.

Kogukondlike kuriteoennetuslike algatuste projektide oodatud tulemus on toimiva koostöövõrgustiku loomine, mille abil suudetakse juhtumite lahendamisel lähtuda efektiivseimatest sotsiaalkaitse abinõudest või sekkumismeetoditest. Teised projektid, mille eesmärk pole sellisel kujul võrgustiku loomine, ei pruugi panustada teadlikult olemasoleva koostöövõrgustiku teavitamisele. Alaealiste komisjonide liikmed kui koostööpartnerid ootavad koostöökohtumisi informatsiooni jagamiseks vahetult: *„Need*

tegijad võiks end rohkem tutvustada komisjonides. Tahaks konkreetselt teada, millisele sihtgrupile need projektid on suunatud.“ Alati ei piisa ainult inimeste tundmisest ja varasemast koostööst erinevate spetsialistidega, vaid koostöövõrgustiku toimimiseks on vaja eesmärgipäraselt kohtuda ja oma tegevusi tutvustada.

2. Programmi Riskilapsed ja –noored toetatud projektide vajalikkus

Intervjueeritute arvates annavad projekti annavad võimaluse alaealiste komisjonidele kohaldada noorele mittekarakteristlikke mõjutusvahendeid. Käesoleva töö autori teadmisel on Euroopas järjest enam soositud alternatiivsete mõjutusvahendite kasutamine ja Euroopa Liidu tasandil on välja öeldud, et tööd tuleb teha ka alaealiste õigusrikkujate perekondadega, sest vanemad vajavad abi laste kasvatamisel. Kellelegi pole kasu otsesest karistamisest. Projektijuhid sõnastasid oma projektide eesmärges lapses ja perega järgmiselt: *„Spetsialistide arutelust tuli välja probleem, et on olemas lapsed, kelle vanematel pole piisavalt aega nendega koos olemiseks. Lisaks alaealiste komisjon vajab midagi, mida pakkuda komisjonis arvel olevatele lastele.“*

Välja toodi veel koostöövõrgustiku seisukohast: *„Meie piirkonnas oleks vaja toimivat koostöövõrgustikku, mis oskab märgata ja aidata lapsi ja peresid, et nad jõuaks lahendusteni.“*

Intervjueeritud projektijuhid tõid välja, et vaja oleks järjepidevalt tegeleda riskis olevate lastega töötavate spetsialistide pädevuse tõstmisega, sest valdkondlik süsteem on muutumises ja kvaliteetse teenuse pakkumiseks on vaja spetsialistide ettevalmistamist. Käesoleva aasta alguses hakkas kehtima uus lastekaitse seadus ja sellega seoses on näiteks kohaliku omavalitsuse üks ülesannetest lapse õigusi ja heaolu tagavate programmide/projektide väljatöötamine ja teostamine. EMP toetusel avanenud programm Riskilapsed ja –noored andis vahendid alaealiste õigusrikkujatega töötamiseks, aga nüüd on vaja Eesti oma süsteemi vaja täiustada valdkonnapõhiselt. Koolitusi saanud spetsialistidel oleks rohkem vajalikke teadmisi, kuidas ellu viia programmidesse ja projektidesse suunamist kui ühe võimaliku mittekarakteristliku mõjutusvahendi kohaldamist alaealistele õigusrikkujatele. Projektijuhid rääkisid sellel teemal: *„Tõsta spetsialistide pädevusi, koolitada neid riskilaste teemaga, luua alternatiivne mõjutusvahend nõ*

noorteprogramm, kuhu saab alaealist õigusrikkujat suunata. Luua koostöövõrgustik maakonnas, kuhu kuuluvad erinevad spetsialistid, kes töötavad noortega.“

„Suunatud laste kaasamine huvitegevusse, kellel puudub ligipääs sellele ja paralleelselt sellega huvikoolide õpetajate harimine, täiendkoolitused, toetavad tegevused. Need on näiteks perenõustamine, lasteaiaõpetajate nõustamine, supervisioonid.“

Intervjueeritavate arvates on projekti tegijate ja riskis olevate lastega töötavate spetsialistide koostöö oluline ka juba varajase märkamise seisukohalt. Abivajava lapse märkamine ja sellest juhtumist teise spetsialisti teavitamine peaks viima lapse ühise aitamiseni erinevate spetsialistide koostöös. Näiteks noortekeskuse projektijuht juhtis tähelepanu koostöö puudulikkusele ja tõi välja, et alaealiste komisjoni liikmed ei ole koostööd noortekeskusega vajalikuks pidanud: *„Projekt tõi meie piirkonnas välja nõrgad kohad. Üheks suurimaks nõrkuseks osutus oskus koostööd teha, mis taandub isiklike taha. Kui noortekeskuse poolt viitame lastekaitse spetsialistile riskiohus noorest, siis on ta arvanud, et me reageerime üle. Keeruline on töötada, kui puudub noorsootöö alane usaldusväärne meeskond.“*

Antud vastustest ilmnes vajadus spetsialistide koostöö järele, et aidata riskis olevat last. Koostöövõrgustike loomine ja olemasolevate edasiarendus on tähtis teadlikkuse, info vahetuse ja lapse aitamise seisukohast. Kogukondlike kuriteoennetuslike algatuste projektide juhid hindasid oma projektide tulemusi sihtgrupi ja kogukonna toetusena laiemalt järgmiselt: *„Hindan kõrgemalt kui esialgu ootas. Mõju on suurem kui julgesime oletada. Algul arvasime, et saame võrgustiku koos käima ja siis näeme, kes on valmis panustama. Ja nad olidki meie üllatuseks valmis panustama.“*

„Oleme palju tagasisidet saanud. Jätkame oma võrgustikuga seotud tegevusi. Politseilt saime tagasisidet, et projekt toimib ja see on hea alternatiiv rahatrahvile. Kogukond on meie projekti vastu võtnud.“

Projekti **vajalikkust** näitas alaealiste komisjoni liikmete arvamus projekti jätkumise osas pärast programmi *Riskilapsed ja –noored* lõppemist. Projektis *HUKK-AP* osalesid ka alaealiste komisjonis arvel olevad lapsed, kuid komisjon ei olnud seda projekti nende jaoks kasutanud mõjutusvahendina. Alaealised õigusrikkujad kaasati projekti koolisotsiaalnõustajate ja õpetajate kaasabil: *„Projekt HUKK-AP ei tulnud tühja koha*

peale. Enne seda olid meil ENTK kaudu rahastatud koolitused. Sotsiaalnõustajad ja õpetajad tegid tasustamata vabatahtlikult seda lisatööd. Leidsime, et need tegevused peaks jätkuma. (...) Projektis HUKK-AP osaleid käitumishäiretega riskilapsed ja ka alaealiste komisjonides arvel olevad lapsed. Alaealiste komisjon sinna projekti lapsi mõjutusvahendina suunanud pole. Nad on jõudnud teisi teid pidi.“

Kohalik omavalitsus näeb vajadust selle projekti jätkamiseks ja on leidnud selleks oma eelarvest vahendid: „Projekt HUKK-AP küll lõppeb, aga linn võtab kohustused üle ja tegevused jätkuvad. (...)“ Lapsed, kellel seni puudus huvihariduses osalemise kogemus, said projekti abil selle võimaluse.

Projektijuhid tõid välja laste positiivseid hinnanguid ja arvamusi programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kohta. Lapsed said võimaluse osaleda meelepärastes tegevustes ja nad tahaks ka tulevikus sarnastest projektidest osa võtta: „Projektis osalenud laps küsis minult, mida ta peab selleks tegema, et programmi tagasi saada. Talle meeldisid pakutud tegevused väga.“ Siit tulebki vajadus toetada projektijärgset tegevust, et ära hoida uusi õigusrikkumisi ja sisustada noore vaba aega või hoopis pakkuda tegevusi ka nendele noortele, kes enam seadusi ei riku: „Lapsed on ise küsinud, kas projektis osalemiseks peab tõesti midagi rikkuma.“

Kõik alaealiste komisjonide liikmed näevad võimalusel selle programmi raames vajadust jätkuprojektide järele: „Projekte peaks ikka olema. Meie komisjon on saanud noori projekti suunata. (...)“

Sihtgrupina toovad nad välja nii alaealised õigusrikkujad kui ka ennetustööd vajavad lapsed: „Laste arv, kes alaealiste komisjoni satub, on väiksemaks jäänud. (...) Ka ennetustööd vajavatele lastele on vaja projekte.“

Alaealiste komisjonide liikmed tõstsid esile programmi *Riskilapsed ja –noored* pakutud võimalust tuua piirkonda sihtgrupile vajalikke projekte: „Muidugi oleks vaja projekte. Need lapsed ei kao kuhugi. (...) Vaja erinevatele sihtgruppidele.“

Kui tegevused on pikemajalised ja läbimõeldud, lähtudes laste huvidest ja vajadustest ning nende pere toetamisest, siis saab alaealiste komisjon kohaldada projekti suunamist mõjutusvahendina. Intervjueeritud alaealiste komisjonide liikmed rõhutasid programmi ja projektide vajalikkust ja välja toodi eraldi pere kaasavate projektide vajalikkus:

„Programm on vajalik. Alaprojekte on ka juba nii palju. Võib leida igast õpilasest lähtuva projekti. Eriti vajalik lapsevanema kaasamine.“

„Projektid on kindlasti vajalikud ja võiksid kaasata ka perekondi, sest katkine laps tuleb reeglina katkisest kodust.“

3. Programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide tõhusus

Kõik intervjueritud alaealiste komisjonide sekretäri esitasid käesoleva töö autorile e-posti peale statistilise info mõjutusvahendite kohaldamise kohta 2015. aastal. Enim määratud mõjutusvahendid olid suunamine spetsialisti juurde ja ÜKT. Spetsialisti juurde nõustamisele suunamise tõhusus sõltub kordade arvust ja võimalusest alustada teraapiaga. Alaealiste komisjoni liikmed tõid välja: *„Saame küll soovitada psühholoogi vastuvõttu, kuid siis otsustab psühholoog mitu vastuvõttu tuleb (...) Ühekordsed nõustamised on pinnapealsed (...)“*

Samas rääkisid intervjuudes alaealiste komisjonide liikmed, et nad ise ei usu alati ÜKT kasutegurisse: *„ÜKT ei toimi alati. Lastele ei pruugi see tegevus midagi juurde anda. Probleem on ka ÜKT juhendaja leidmisega. Sotsiaaltöötaja peab selle töö välja mõtlema.“*

Programmist *Riskilapsed ja –noored* toetatud projekte kasutasid alaealiste komisjonid intervjueritud alaealiste komisjonide liikmete sõnade kohaselt järgmiselt: *„2015. aastal saime kasutada projekti HELP.“*

„MDFT projekti oleme suunanud iga kolmanda lapse oma komisjoni kaudu.“

„Oleme suunanud mõjutuvahendina noortekeskusse. Seal viidi läbi riskilaste projekti.“

Alaealiste õigusrikkujate puhul projekti kasutamist mõjutusvahendina kinnitas ka intervjueritav projektijuht: *„Alaealiste komisjon sai kasutada meie programmi mõjutusvahendina.“*

Maakonniti oli programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kättesaadavus erinev. See sõltus maakonnas elluviidavate projektide arvust. Üle-eestilistest projektidest olid kättesaadavad kõigis uuritud maakondades MDFT ja noortekeskustes läbiviidavad

projektid. Alaealiste komisjoni liige tõi välja: „*MDFT saame ainult kasutada mõjutusvahendina. Muu meid ei puuduta geograafiliselt.*“ Kuigi selles maakonnas oli toetust saanud ka noortekeskuse projekt, ei maininud ta seda kordagi. Samas viidi mõnes teises maakonnas läbi ka oma kohaliku algatusega projekte ainult oma maakonna põhiselt. Projekti *HUKK-AP* teostati lisaks Pärnumaale ka Tartumaal.

Intervjueeritavate vastustest selgus, et alaealiste komisjonide liikmed oskasid nimetada toetatud projekte ja teadsid ka oma komisjonis arvel olevaid lapsi, kes osalesid projektides ja olid ka projektist kasu saanud, kuid tõi välja, et alaealiste komisjon ei ole neid lapsi toetatud projektidesse mõjutusvahendina suunanud, vaid nad on läinud sinna teiste spetsialistide suunamisel: „*Paar poissi läks kriminaalhoolduse kaudu projekti, mitte alaealiste komisjoni kaudu.*“

Projekti **tõhusust** näitab ka projektis osalevate alaealiste komisjonis arvel olevate laste ja noorte poolt sooritatud korduvõigusrikkumiste arvu vähenemine. Alaealiste komisjoni liikmete arvates on aga liiga vähe aega möödunud projektide lõppemisest, et saaks hinnata korduvõigusrikkumiste seost projektide tõhususega: „*Projekti mõju on raskesti hinnatav. Võib-olla paari aasta pärast.*“ Üks alaealiste komisjoni liige tõi välja ainult positiivset: „*Nendest alaealistest õigusrikkujatest, kes on kaasatud projekti, pole keegi komisjoni tagasi sattunud.*“ Samas teine alaealiste komisjoni liige esitas nii positiivse kui ka negatiivse näite oma praktikast: „*Üks projektis osalenud laps leidis huvihariduse. Ta näitleb. Teisel lapsel oli lihtsalt projektis osaledes põnev äraolemine kuni järgmise õigusrikkumiseni. Siis oli ta taas alaealiste komisjoni ees.*“

Alaealiste komisjoni liige kommenteeris: „*Kuna tegu on alles eelmisel aastal alustanud projektiga, siis nendest õigusrikkujatest, kes osalesid projektis, pole keegi komisjoni tagasi sattunud. (...) Mõjutusvahendina on projekt soovituslik ja vabatahtlik. Alguses selgitame alati noorele, mis teda ees ootab ja tegevused tuleb läbi teha algusest lõpuni. Riskid olid seega maandatud. Järjepidev tegelemine.(...) Selles projektis oli lapsele kümme psühholoogilist nõustamist kohustuslikud.*“

Programm *Riskilapsed ja noored* kestis kaks aastat ja avatud taotlusvoorude projektid lõppesid aprillis 2016, aga üle-eestilise tähtsusega pilootprojekt *MDFT* jätkub käesoleva aasta lõpuni. Kuna selle projekti tegevused alles kestavad, siis alaealiste komisjonide liikmed saavad rääkida selle projekti kasutamise senisest kogemusest ja välja tuua

esialgsed mõtted ja ettepanekud oma töö seisukohast. Eelpool nimetatud põhjustel ei saa käesoleva töö raames alaealiste komisjonide liikmed programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide tõhusust hinnata, tuginedes oma praktilistele kogemustele. Alaealiste komisjonide liikmete arvates ei saa projekti mõju hinnata ainult projektis osalemise põhjal, sest neid tegureid, mis soodustavad korduvõigusrikkumise esinemist, võib olla erinevaid. Projektis osalemise kohta olid alaealiste komisjonide liikmetel vastakaid arvamusi. Näiteks arvati, et laps võib saada eeskujusid ja uusi käitumisviise, mida hakkab rakendama igapäevaelus, kuid samas ka kaheldi projektis osalemise väga tugevast mõjust lapse mõtlemisele ja käitumisele ja motivatsioonile oma käitumist parandada. Lapsel peaks olema tahe end aktiivselt projektis teostada: „Projektis MDFT osalemine on keeruline ja pikk protsess. Raske hinnata selle kasutegurit. Neljast lapsest üks on juba katkestanud.“

Projektide tõhusust näitas nii alaealiste komisjonide liikmete kui ka projektijuhtide arvates alaealise õigusrikkuja motivatsiooni tõus projektis osalemisel ja sotsiaalsete oskuste paranemine: „Võib näha lapse mõtlemise muutusi. Iseseisvus ja otsustuskindlus on projektis osalenud lastel paranenud.“

„Noortekeskuse projekti *Murdepunkt* näitel võin öelda, et viha juhtimise oskus on paranenud. Enda analüüsisivõime, enda teadlikustamine.“

Projektijuht kommenteeris: „Nii õpetajad kui ka lapsevanemad nägid laiemalt kasu, mitte ainult seda, et laps õppis savi voolima, vaid see arendas last terviklikumalt. (...) Sotsiaalsete oskuste areng märgiti ära tagasiside küsimustikus. Välja olid toodud julgus ja enesekindlus.“

Ka noortekeskuste projektijuhtide hinnangul olid projekti(de)s osalenud alaealiste õigusrikkujate sotsiaalsed oskused paranenud. Väideti, et kindlasti on noorte sotsiaalsete oskused projektis osalemise tulemusena paranenud. Üks noortekeskuse projektijuht tõi välja: „Projekti *Murdepunkt* tagasiside küsimine näitas, et noorte enda ning nende pereliikmete meelest käituvad noored pärast projekti lõppu teadlikumalt. Vähem on vägivalda ning ja nad kasutavad vähem ebatsensuurseid väljendeid.“ Ka lapsevanemad on oma tagasisides projektijuhtidele ära märkinud projekti positiivset mõju oma lastele.

Kuna projekt on kindla alguse ja lõpuga, siis on oluline sarnaste tegevuste pakkumine jätkutegevustena lastele. Jätkutegevused annaks ka võimaluse uurida, kuidas on noore sotsiaalsete oskuste areng kulgenud.

4. Alaealiste õigusrikkujate osalemine projektides, võrreldes riskis olevate lastega, kes pole veel õigusrikkumist toime pannud

Käesolevas töös lähtutakse mõttest, et alaealised õigusrikkujad kuuluvad riskis olevate laste hulka ja nad vajavad ennetustööd, et nad enam uusi õigusrikkumisi toime ei paneks. Need riskis olevad lapsed, kes veel ei ole õigusrikkumist toime pannud, vajavad ennetustööd selleks, et nad ei sooritaks õigusrikkumisi ka tulevikus.

Intervjueeritavad tõid välja, et alaealistele õigusrikkujatele oleks vaja nii eraldi projekte kui ka ühisprojekte koos riskis olevate lastega, kes veel ei ole õigusrikkumist toime pannud: *„Ühisprojektis oleks nii õigusrikkujad kui ka ennetustööd vajavad lapsed koos. Tavalaste projekti puhul võiks olla näiteks kooli raskem klass. Õiguskõuelelikust võib saada tulevikus ka õigusrikkuja.“*

Intervjueeritud alaealiste komisjonide liikmed rõhutasid ka laste positiivset üksteise mõjutamist projektis ja rääkisid ühisprojektide kasulikkusest: *„Võivad olla eraldi projektid ja ühisprojektid (...), sõltub, millise õigusrikkumisega, käitumiskäitumisega ja mis õigusrikkumise ta on korda saatnud (...) Vajalikud on sotsialiseerumisprojektid, kus õpilased on koos. (...) Kui projektis oleks ainult alaealiste komisjonis arvel olijad, siis nad ei näekski normaalset käitumist.“*

Alaealiste komisjoni liige tõi konkreetse näite eraldi projekti kasulikkuse kohta: *„Teatud juhtudel sobivad ka need projektid, kus alaealisi õigusrikkujaid ja ennetustööd vajavaid lapsi ei panda kokku. Grupp oleks väiksem ja eesmärk kliendini jõuda paremini teostatav. (...) perevägivallast välja tulnud lapsed võiks olla eraldi(...)“*

Õigusrikkujate ja ainult ennetustööd vajavate laste ühisprojektide puhul tuleb arvestada ka vastastikuse mõju ohtudega. Projektid, kus osalejatest enamuse moodustavad õigusrikkujad, võivad olla vähemmõjusad, sest õigusrikkujad võivad mõjutada projektitegevusi mittesoovitud suunas: *„Õigusrikkujad võivad hakata domineerima ja ennetustööd vajavad lapsed võivad leida endale sealt nõ halvad sõbrad.“*

Programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektides osales küll alaealiste komisjonis arvel olevaid lapsi, kuid kõik nad ei olnud saadetud projektidesse alaealiste komisjoni poolt. Projektijuhid ei pidanud eraldi arvestust alaealiste õigusrikkujate kohta: „*Alaealiste komisjonis arvel olevaid lapsi küll osales projektis, aga ei pidanud eraldi arvestust.*“ Sama mainis ka üks teine projektijuht: „*Statistikat pole teinud projektis olnud alaealiste õigusrikkujate kohta, aga kindlasti neid osales.*“ Seetõttu ei saanud intervjuueeritavad sellele küsimusele täpselt vastata. Nii alaealiste komisjonide liikmed kui ka projektijuhid väitsid oma kogemuste põhjal, et ühisprojektides on alaealisi õigusrikkujaid vähem, võrreldes ennetustööd vajavate lastega.

Kaks projektijuhti tõid näiteks oma projektid, kus peeti eraldi arvestust alaealisi õigusrikkujate ja ennetustööd vajavate laste kohta. Sellest tulenevalt lähtusid projekti tegevused konkreetsemalt siis ka sihtgrupi vajadustest: „*Meie projekt oli konkreetne. Algselt vabatahtlik osalemine muutus lepingu sõlmimisega lapse, lapsevanema, projekti suunaja ja projektijuhi vahel osalejale kohustuslikuks. Noor pidi läbima kümme nõustamist vastavalt vajadusele- Lisaks oli vabatahtlik töö ja osalemine laagrites. Grupiteraapias arendati sotsiaalseid oskusi.*“

5. Alaealiste komisjonide vajadustest lähtuvad projektid

Programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projekti(de) elluvijana saab noortekeskus olla koht, kus saab rakendada alaealiste komisjoni määratud mõjutusvahendit nt osaleda projektis. Alaealiste komisjoni liikmetel on erinev teadmine, mida noortekeskus programmi toimumise ajal võimaldas lisaks vaba aja veetmise kohale: „*Meie alaealiste komisjonis arvel olevad lapsed käisid noortekeskusega projektipõhiselt Ämari lennubaasis.*“

Noortekeskused on noortele eesmärgipäraselt sisustatud vaba aja veetmise koht: „*Noortekeskus on pigem ennetav koht, et laps ei läheks linna peale hulkuma. (...)Võib-olla kui see keskus oleks kauem lahti, siis oleks mõni lapse seal veel kauem.*“

Noortekeskustes töötavad noorsootöötajad, kes on ettevalmistatud töötamaks riskis olevate noortega: „*Noortekeskuse projektis osalevad komisjonis arvel olevad noored. (...)*

Noortekeskuse töötaja tegeles kahe tüdrukuga, kellel olid väga tõsised probleemid. Noortekeskuse töötajad said tüdrukutega hea kontakti ja oskasid neid aidata.“

Alaealiste komisjonide liikmed tõid välja, et eelnevatel aastatel on nad koostööd teinud maakonnasiseselt komisjonide vahel: *„Maakonnale eraldatud toetusraha eest oleme aasta lõpul toetanud ka sotsiaalprojektide elluviijaid ja siin teeme koostööd ka linna alaealiste komisjoniga.“*

„Tegime linna alaealiste komisjoniga koostööd. Panime rahad kokku ja käisime mõlema alaealiste komisjonide lastega Ahhaa keskses.“

Programmi *Riskilapsed ja –noored* toimumise ajal tegid kaks komisjoni koostööd maakondade vahel kogemuste vahetamise eesmärgil. Ka vähemalt kahe toetatud projekti meeskonda tegid programmi perioodil tutvusid üksteise tööga ja arutasid võimalikke koostöökohti: *„Külastasime oma projekti meeskonnaga naabermaakonda. See oli hea idee. Kahjuks oli see koostöö liiga projektipõhine. Vajaks jätkamist.“*

Üks alaealiste komisjoni liige tundis muret, et pole sobilikku mõjutusvahendit koolikohustuse mittetäitmise korral: *„Meil oleks vajadus projekti järele, mis aitaks koolikohustuse mittetäitmiste puhul.“* Samas ühe teise maakonna alaealiste komisjoni liige rääkis oma maakonna kogemusest sellel teemal: *„(...) Kohaliku projekti sihtgrupiks on need lapsed, kes kipuvad jätma kooli pooleli. Tugiisikud aitavad neil õppida. Hetkel see projekt kestab. Kes on koolist päris kõrvale jäänud, sellel ei õnnestu. Seltskond, kellel meeldivad laagrid ja ühisüritused, aga koolis ikkagi ei käi. (...)“* Seda teadmist võiks jagada soovi korral maakondade vahel.

Alaealiste komisjonide liikmed on huvitatud koostööst projektijuhtidega, et anda soovitusi nt tegevuste valiku, läbiviimise ja meeskonna komplekteerimise ja jätkutegevuste kohta. Nad soovivad osaleda ka projekti väljatöötamisel. Alaealiste komisjoni liige mainis: *„Projekti kirjutajad võiks teha tihedamat koostööd alaealiste komisjoniga.“* Koostöö kohalike projektijuhtide ja alaealiste komisjonidega on pigem juhuslik ja pealiskaudne, tuginedes senisele praktikale. Projektijuht rääkis: *„Koostööd otseselt alaealiste komisjoniga ei teinud. Koolisotsiaalnõustajad vaatasid ja kaasasid vajadusel alaealiste komisjoniga seotud lapsi. Sotsiaalnõustajad rääkisid perega läbi ja said aru, et selle lapse vaba aeg on sisustamata. Laps on riskis. (...)Või oli koolis näha,*

et lapse käitumine hakkab käest ära minema. Ta energia läheb vales suunas ja ei saa üldhariduskoolis piisavalt tunnustust, mida igaiüks vajab. Võib-olla on mõni teine koht, kust seda saada.“

Enamus noortekeskuste projektijuhtidest arvas, et alaealisi õigusrikkujaid kaasavad projektid peaks jätkuma noortekeskustes. Noortekeskus võiks olla koht, kuhu riskis olev laps tuleks meeleldi ning see laps saaks seal võimaluse ja kogemuse osaleda meelepärastes tegevustes. Projektijuht kommenteeris: *„Programm annab võimalusi tuua riskinoored välja oma tavapärasest keskkonnast (ka seltskonnast), mis omakorda suurendab võimalust, et nähes noori, kellel on hobid ja muud huvid, saavad ka riskinoored ise positiivse laengu, et hakata millegagi tegelema.“* Noortekeskuse töötaja on saanud ettevalmistuse töötamiseks riskis olevate lastega ja programmi *Riskilapsed ja –noored* andis noortekeskuste töötajatele suurema võimaluse neid oskusi rakendada toetatud projektide läbiviimisel. Noortekeskuse projekti juht jagas kogemust: *„Noortekeskuse inimene annab noorele teadmise, et ta ei ole oma probleemiga üksi. See töötaja on valmis teda mõistma, kuulama ja aitama. Sellest kujunenud olukorrast saab välja tulla ka muul viisil kui karistamine ja sildistamine.“*

Projektijuhtide koostöö alaealiste komisjoni liikmetega oleks ressursi, mida saaks ära kasutada alaealiste komisjonide vajadustest lähtuvate projektide välja töötamisel. Projektijuhi toodud näide alaealiste komisjoni kaasamise kohta: *„Alaealiste komisjon sai anda soovitusi. Nad tundsid meeskonda ja usaldasid meid. Diskuteerisime nt laagri teemal. Alaealiste komisjon kahtles, kas laagrit on vaja ja kas sellest on kasu.“*

Alaealiste komisjoni liikme näide oma praktikast projekti meeskonna koostööpartnerina: *„Kui projekti kirjutati, kutsuti kokku võimalikud koostööpartnerid. Alaealiste komisjon oli üks koostööpartneritest. Ütlesime oma ootused, vajadused projekti meeskonnale. Kirjutasime toetuskirja projekti taotlemiseks.“*

Alaealiste komisjoniliige tõi näite ka koostöö võimalikkuse kohta noortekeskuste ja alaealiste komisjonide vahel: *„Noortekeskusel ja alaealiste komisjonil oli arutelu. Saime sõna sekka öelda. Noortekeskus küsis, kas alaealiste komisjon on valmis nendega koostööd tegema. Muidugi me olime selleks valmis.“*

Mõnel alaealiste komisjonil olid varasemad positiivsed kogemused koostöö osas kohalike projektide juhtidega. Aastatepikkune koostöö põhineb usaldusel ja alaealiste komisjonide vajadustest lähtumisel projektide teostamisel. Alaealiste komisjoni liige selgitas: „*Teame oma alaealiste õigusrikkujatest koosnevat seltskonda, kes läheb projekti. Kui teame projekti tegijaid, siis anname näpunäiteid. Kui programmid on avanenud, siis partnerluslepingute loomisel oleme eelnevalt kohtunud ja nad on tutvustanud oma tegevust. On toimunud ümarlauad ja oleme kirjutanud partnerkirju.*“

Teine alaealiste komisjoni liige rääkis koostööst: „*Kui on kirjutatud kohalik projekti, siis räägime projekti eestvedajaga läbi, mida see projekt endast kujutab ja kui palju õpilasi saame sinna suunata. Tunneme huvi, kes on meeskonnas. Kui meie komisjon on suunanud sinna projekti õpilase, siis oleme andnud soovitusi õpilase iseloomu kohta ja erivajaduste kohta.*“

Projektijuhid tõid välja projektide rakendamisel ilmnunud mured. Eelkõige olid need seotud spetsialistide töökoormuse ja oma vaimse tervise hoidmisega. Projektijuht tõi näite: „*Kliente on palju, aga terapeute napib. Terapeutidel on läbipõlemise oht.*“ Tihti tehakse projektitööd põhitöökoha kõrvalt. Projektide läbi viimine nõuab pühendumist ja on spetsialistile energiamahukas: „*Projekti toimumise aeg oli kaks aastat. See on liiga pikk aeg meeskonna motiveerimiseks. Töö on raske ja tegijatel võib tekkida laialivalgumise oht.*“ Kõik projektijuhid, sh noortekeskuste kohalikud projektijuhid ei maininud kordagi raskusi noortega töötamisel. Ka alaealiste õigusrikkujatega töötamisel ei esitatud näiteid lapse täieliku motivatsiooni puudumisest ja tõrksusest projektitegevuste suhtes.

Alaealiste komisjonide liikmed ootavad tagasisidet projekti toimumise ajal ja lõppedes nende laste kohta, kellele on projekt olnud mõjutuvahendiks. Kaks projektijuhti rääkisid oma praktilisest kogemusest alaealistele komisjonile tagasiside andmise kohta. Üks projektijuht selgitas, kuidas anti alaealiste komisjonile tagasisidet: „*Projekti meeskonnas oli nõustamise juht, kes oli vahelüli ja andis alaealiste komisjonile tagasisidet.*“ Teine projektijuht lisas, millal anti alaealiste komisjonile tagasisidet: „*Anname alaealiste komisjonile tagasisidet nii oma töö alguses kui ka lõpus.*“

Kui projekti eesmärk oli tegevuse pakkumine riskis olevatele noortele ja alaealiste komisjon pole sinna projekti noort suunanud, vaid ta sattus sinna teiste spetsialistide suunamisel, siis alaealiste komisjon ei eelda tagasiside andmist.

Kõigi alaealiste komisjonide liikmete ja projektijuhtide arvates on oluline alaealisele õigusrikkujale mõeldud projekti kaasata pere. Projektijuhid töid välja pere aitamisega seotud võimalused programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektides: „*Oma projekti raames käivitasime pereteraapia, mida meil enne polnud. See oli positiivne.*“

Teine projektijuht rääkis oma projekti põhjal üksikute juhtumite puhul pere kaasamisest: „*Meie projektis olid laagrites ainult lapsed. Nõustamistel olid osadel lastel vanemad ka kaasatud.*“

Projektijuhid tahavad vanemat rohkem kaasata ka jätkuprojektides. Pere kaasamine on eriti oluline, sest laps on pere osa. Kui mõjutada ainult last, siis on mõju lapse käitumisele väiksem, võrreldes protsessiga, kus mõjutatakse kogu perekonda. Alaealiste komisjoni liige lausus: „*Projektidesse oleks vaja sisse kirjutada pereteraapia. Ainult lapsega töötamisest jääb väheks. Töötute lapsevanematega peredega on kõige suuremad probleemid. (...) Tegevused võiks olla koos vanemaga. Vanemat peaks kaasama. Vanema osa on siiani olnud väga väike.*“

Alaealiste komisjonis võib ette tulla olukordi, kui lapsevanem vajab nõustamist oma lapse kasvatamise teemal. Projekti kaasabil oleks seda võimalik teostada. Alaealiste komisjoni liige esitas oma arvamuse: „*Vanemad ka küsivad nõu oma laste kasvatamise kohta. Vanem saaks projektis õppida, kuidas osaleda lapse kasvatamises. Samas saaks lapsevanemalt teada, mis võib last aidata.*“ Vanemad vajavad abi ja neid kaasates tugevnevad peresisesed sidemed ja suhted.

Intervjueeritavad rõhutasid ka sõprade mõju noore käitumisele ja pakkusid välja alternatiivtegevusi hälbekäitumisele. Noortel on olulised sõbrad ja sõpradega koos ollakse avatud erinevatele positiivsetele tegevustele. Alaealiste komisjoni liige arvas: „*Seikluskasvatus ja aktiivsed laagrid on tähtsad. Need ei käi küll koos perega, aga uute sõprade saamine on ka oluline.*“ Projektitegevused annavad ka võimaluse uute sõprade ja sotsiaalsete suhete tekkimiseks.

Projektijuht pakkus välja huvitegevusest ajendatud idee vaba aja veetmiseks: „*Lapsed võiks saada oma huvidest lähtuvalt veel rohkem ringe valida.*“

Projektid võiks arvestada osalejate soost tulenevaid eripärasid. Üks alaealiste komisjoni liige tõi välja murekoha: „*Noortele tüdrukutele oleks vaja projekte, mille teema on suhted, alkohol ja narkootikumid.*“ Keeruliste teemade käsitlemine peaks olema seotud noori huvitavate teemade ja tegevustega. Teine alaealiste komisjoni liige pakkus välja variandi: „*Projekt võiks täita mitut eesmärki. Laiendada lapse silmaringi, anda uusi teadmisi tervislike eluviiside kohta ja lisaks saaks laps selle toreda projekti tegevuse raame psühholoogilist tuge. Need inimesed, kes lastega töötavad, oskaksid märgata abivajadust ja vajadusel anda seal kohapeal psühholoogilist tuge. Oleks hea, kui selle lapsega oleks kaasas ka info tema erivajaduste kohta. Ühtlasi toimuks näiteks matkategevustele lisaks psühholoogilist laadi töö. Matk oleks lihtsalt vahend. Vabas õhkkonnas laste usalduse saamine. Projektid võiks olla pikemaajalised ja nende lõppedes peaks algama jätkutegevused.*“

Riskis olevatel lastel on küllaltki palju sisustamata vaba aega alaealiste komisjoni liikmete arvates: „*Vaba aja veetmise võimalus oleks üks soovitus alaealiste komisjonis arvel olevale lapsele.*“ Lapsed ei oska oma vaba ajaga kasulikku ette võtta ja võivad toime panna õigusrikkumisi. Alaealiste komisjoni liikme arvates oleks lastel vaja arendada oma käitumise analüüsimise oskust: „*Lastele oleks vaja grupitöid ja arutlusi, mis aitaks mõtestada oma tegevust ja elu. Maailmapildi kujundamisega seonduv.*“

Projektitegevused on ka osalejatele tasuta ning see on riskis olevatele lastele ja nende peredele ääretult tähtis, sest tihti on need lapsed majandusraskustega peredest.

Projektid võiksid alaealiste komisjonide liikmete arvates olla pikemaajalised. Ühepäevased projektid ei pruugi täita oma eesmärki ja oodatud tulemusi ei saavutata. Ühel alaealiste komisjoni liikmel tuli meelde näide oma praktikast: „*Ühepäevased projektid ei anna tulemust. Näiteks oli üks alkoholi teemaline projekt, mis kestis ainult ühe päeva. Lastele räägiti alkoholi teemadel ja paari päeva pärast jäid noored joomisega vahele.*“

Alaealiste komisjonide liikmed mainisid ka selliste projektide vajalikkust, mis aitaks rakendada teisi mõjutusvahendeid nt ÜKT: „*Kui noor ebaõnnestub ÜKT kohas, siis see*

koht pole enam valmis uut noort sinna võtma. Kui see ÜKT mõjutusvahendina on olemas, siis projekt võiks toetada seda.“

Raskusi on ette tulnud ÜKT kohtade leidmisega. Alaealiste komisjoni liige rääkis: *„Vallal pole kohti, kus ÜKT-d teha. Kohad on vallavalitsus ja kool. (...) Tihti jäetakse siis neil põhjustel ÜKT määramata.“* Vallal võib olla kasutada vaid piiratud vahendid ja võimalused ÜKT teostamiseks. Mitmed alaealiste komisjonide liikmed kinnitasid: *„ÜKT kohtade loomine ja leidmine on raske.“* Kodukohast kaugemale pole aga võimalik saata noort ÜKT-d tegema. *„Maakonnas on probleemiks logistika. Hea kui projekt ka logistikaprobleemi arvestab. ÜKT tegemine lapse kodukohast eemal on ressursi- ja energiamahukas.“* Lisaks ÜKT toimumise asukohale on tähtis arvestada ka sobiva juhendaja olemasoluga, kes tahab noorega tegeleda ja oskab motiveerida noort seda tööd tegema.

Maapiirkondade alaealiste komisjonide liikmed tõid probleemina välja transpordiga seotud mured ka projektides osalemisel: *„Linna õigusrikkujad saavad noortekeskuses osaleda, aga valdade omad jäävad välja.“* Peredel ei ole sageli võimalik last maakonna keskusesse saata projekti tegevusest osa saama. Üks alaealiste komisjoni liige mainis: *„(...) Sest meil siit vallast on nende lastega linna minna üpris keeruline. (...) me ei jõua hakata neid ise vedama.“* Samas tõid ühe alaealiste komisjoni liikmed välja, et kohalik omavalitsus on panustanud omavahenditest laste osalemist maakonna keskusel toimunud projektis: *„Vald on toetanud sõidu poole pealt.“* Kõik maapiirkondade alaealiste komisjonide liikmed olid ühte meelt, et iga laps peaks saama võimaluse projektis osaleda olenemata tema elukohast: *„Projekti üks eesmärk peaks olema, et projekti jõuaks ka maakonnas elav noor.“*

Alaealiste komisjonide liikmed pakkusid lahendusena välja projektitegevuste läbiviimise kohapeal. Alaealiste komisjoni liikmete soovitus oleks, et projektis oleks mõeldud ka sellele, kuidas kaasata keskustest eemal elavaid noori: *„(...) Hea projekt oleks selline, kui inimene tuleb kohapeale seda tööd tegema ja spetsialistil oleks selleks vajalikud vahendid.“*

Lisaks mainisid alaealiste komisjonide liikmed, et transpordiga seotud probleemide tõttu on jäänud lapsele sobiv mõjutusvahend määramata: *„Takistuseks on projektide ja psühholoogilise abi kättesaadavus. Selleks tuleb vallast linna sõita. Sel juhul jääb see*

mõjutusvahendina küsimärgi alla.“ Üks alaealiste komisjoni liige tõi näite oma praktikast, kus mõjutusvahendi kohaldamisel mängis olulist rolli lapse tegelik elukoht: „*Linnas elav tüdruk saab käia linnas töötava psühholoogi vastuvõtul. Ta ei pea selleks maakonnast eraldi linna sõitma, sest tema tegelik elukoht on linnas. Ta on meie valda sisse kirjutatud.*“

Alaealiste komisjonide liikmed soovisid intervjuudes rääkida ka alaealiste komisjoni tulevikku puudutavatel teemadel ja seoses selle teema käsitlemisega toodi välja uusi asjaolusid, mis haakusid käesoleva töö teemaga. Alaealiste komisjonide liikmed tõid välja mitu oma tööd takistavat tegurit nt pikk menetlusaeg, kitsas mõjutusvahendite valik ja nende mittetoimimine erinevatel põhjustel, perede toimetulematus.

Alaealiste komisjoni liikmetele valmistas muret juhtumi pikk menetlusaeg. Alaealiste komisjonide liikmete sõnul tekitab hetkel probleeme mõjutusvahendi rakendamisega seotud ajaline nihe toimepandud õigusrikkumise, komisjoni toimumise ja mõjutusvahendi rakendumise vahel: „*Vajalik on kohaldatud mõjutusvahendi kiire rakendumine. Juhtumid jõuavad komisjoni tükk maad hiljem pärast teo toime panemist. Ja siis tuleb oodata veel mõjutusvahendi rakendumist.*“

Probleemina toodi välja sobiva mittekarakteristlike mõjutusvahendite kasutamise võimaluse puudumine konkreetsel ajahetkel. Kui algab projekt, siis pole alaealiste komisjonil sobivat last, keda sinna kohe suunata ja kui on laps, kes vajab projektitegevusi, siis pole sellel hetkel ühtki sobivat projekti, mida saaks mõjutusvahendina kohaldada. Alaealiste komisjoni liige rääkis: „*Mõjutusvahendi määramiseks peab projekt õigel kuupäeval algama, et laps ei peaks kaua ootama.*“ Teine alaealiste komisjoni liige täiendas oma vaatenurgast: „*Projekti alguses pole alaealiste komisjonil last, keda saaks kohe saata projekti.*“

3.2 Arutelu

Käesoleva töö raames läbiviidud uurimus tõi selgelt välja, et Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete teadlikkus programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kohta oli erinev. Kõik komisjoni liikmed suutsid nimetada küll vähemalt ühe toetatud projekti, kuid samas said osad alaealiste komisjoni liikmed intervjuerimise käigus teadlikumaks programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide teostamisest Lääne-Eestis ja neil tekkisid uued teadmised, millised projektid kuuluvad konkreetselt selle programmi alla. Üks informeeritud alaealiste komisjonide liige oskas nimetada ka neid programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projekte, mis otseselt ei ole alaealiste komisjoniga seotud.

Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmetel on üldine valmisolek kasutada lapse projekti suunamist mõjutusvahendi kohaldamisel. Selle piirkonna alaealiste komisjonide liikmed hindavad võimaluse olemasolu suunata last programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektidesse. Alaealise õigusrikkujate suunamist programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektidesse on kasutatud programmi perioodi jooksul üksikutel kordadel intervjueritud Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete sõnade kohaselt nende praktikas. Mõned alaealiste komisjonide liikmed arvasid, et projekti suunamine peaks olema alati seotud ka mõne teise mõjutusvahendi kohaldamisega, sest ainult mittekarakteristliku mõjutusvahendi rakendamine pole veel kujunenud tavapäraseks alaealiste komisjonide liikmete praktikas.

Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmetel on ka noortekeskustes läbiviidavatest projektidest erinev informeeritus: mõned noortekeskused on oma tegevust tutvustanud koostööpartneritele, aga mõned noortekeskused pole seda teinud piisavalt. Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsioonis soovitatakse liikmesriikidel soodustada noortekeskuste kui suhtlemiskohtade arengut ja tähtsustada nende rolli, rõhutades, et alaealiste õigusrikkujate vaba aja veetmine nendes kohtades aitab kaasa noorte sotsialiseerumisele ning tugevdab nende kuuluvustunnet ühiskonnaliikmete hulgas. Noor, kes on juba leidnud tee noortekeskusse, saab kutsuda keskusel toimuvatest tegevustest osa võtma ka oma sõpru ja tuttavaid. Noortekeskus saab toetada noorte omaalgatust nende huvidest lähtuvate tegevuste välja mõtlemisel ja aktiivsel teostamisel. Noortekeskus annab noortele võimaluse olla tegevustesse kaasatud ja kogeda eduelamust. Riskis olevad

lapsed peaks saama võimaluse aktiivselt osaleda noortekeskustes ja noorsootöötajatel on huvi nendega tegelemise vastu (Talts, 2012).

Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed saavad infot oma piirkonnas teostatavatest projektidest erinevalt. Enamus vastajaid toovad oma praktika seisukohast esimese väärtusliku infoallikana välja ENTK kodulehekülje ja infopäevad (*MDFT* seminar). Uurimuses ilmnas, et alaealiste komisjonide esimehed ja sekretärid oskavad rohkem välja tuua erinevaid programmist *Riskilapsed ja –noored* toetatud projekte, võrreldes komisjonide lihtliikmetega. Samas väidavad ka kõik intervjueeritud projektijuhid, et nad on teavitustööd teinud. Vastustest ei selgu, kas ja kuidas liigub info komisjonisiselt. Alaealiste komisjonide liikmete seas leidub ka neid liikmeid, kelleni programmi või projekti info ei ole mingil põhjusel jõudnud (Sulg, 2013). Info kõigi võimalike projektide kohta võiks Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete arvates tulla neile isikliku töö e-posti peale.

Üle-eestilise tähtsusega projekti tutvustav seminar ja infopäevad maakondade keskustes olid olulise tähtsusega teavitustöö tegemisel partneritele. Euroopa Parlamendi resolutsiooni ettepanekus on antud soovitus Euroopa kogemuse ja oskusteabe edendamiseks ja levitamiseks, korraldades liikmesriikide ekspertide osalusel konverentse ja platvorme (foorumeid) ja edendades koostööpartnerite vahelist Interneti-suhtlust.

Programmi *Riskilapsed ja –noored* pilootprojekt *MDFT* oli Lääne-Eesti piirkonna projektidest ainus, mida oskasid nimetada kõik intervjueeritud Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed ja ka soovisid seda projekti kasutada mõjutusvahendi kohaldamisel. Intervjueeritud töid projekti *MDFT* tugevusena välja riskis oleva lapse pere kaasatuse. Nõrkusena toodi välja, et alaealiste komisjonide poolt saadetud noor ei pruugi sinna projekti alati sobida ja see võib ilmneda alles projekti tegevuste käigus.

Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal toob välja, et alaealiste komisjoni suunatud korduvõigusrikkujate arv on aasta-aastalt vähenenud, kuid see on vähenenud aeglasemalt, kui kõigi alaealiste komisjoni suunatud noorte arv. Seetõttu on alaealiste komisjoni korduvalt suunatud noorte osakaal kõigist alaealiste komisjoni suunatud noortest aasta-aastalt pigem kasvanud. 05.03.2015 väljavõtte seisuga on aga noori, kelle kohta on alaealiste komisjonis tehtud otsuseid isegi kuuel või seitsmel

aastal. Autori püsitatud uurimisküsimusele, mille eesmärk oli hinnata programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide tõhusust alaealiste komisjonide liikmete poolt projektis osalevate alaealiste komisjonis arvel olevate laste poolt sooritatud korduvõigusrikkumiste arvu vähenemise aspektist, ei saanud intervjueritud alaealiste komisjonide liikmed täpselt vastata. Esiteks oli liiga vähe aega möödunud programmi *Riskilapsed ja –noored* avatud taotlusvoorude toetatud projektide lõppemisest ja üks käesoleva töös vaadeldud üle-eestilise tähtsusega projekt alles kestab. Seega ei saa hetkel alaealiste komisjonide liikmed hinnata projektide tõhusust korduvõigusrikkumiste arvu muutuse kriteeriumist, tuginedes oma praktikale. Sellega seoses tõid alaealiste komisjonide liikmed välja juhtumeid nii positiivseid kui ka negatiivseid näidetena oma praktikast. Samas olid kõik alaealiste komisjonide liikmed ühel meelel, et projekti mõju ei saa hinnata ainult projektis osalemise põhjal. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalises arvamuses (2006) rõhutatakse, et alaealist võivad kuritöö sooritamiseni viia erinevad põhjused. Korduvõigusrikkumise esinemist võivad samuti soodustada erinevad asjaolud. Intervjueritud alaealiste komisjonide liikmete arvates mõjutavad lapse käitumist veel mitmesugused tegurid, mida projekt ei hõlma. Rannala (2014) ütleb, et korduvalt alaealiste komisjoni suunatud noortel on korraka mitu probleemi: koolikohustuse mittetäitmine on üks ohumärk, millele sageli lisanduvad vägivald, vargused, alkoholi tarbimine jm. Selle taga on sageli ka psüühilisest, füüsilisest ja sotsiaalse tausta eripärast tingitud erivajadused, mille pole piisvalt tähelepanu pööratud. Iseloomulik on erinevate probleemide ilmumine peres. Sagedasti on mainitud alkoholiprobleeme, sotsiaalset ja majanduslikku toimetulematust, lapse hooletusse jätmist ja lapsevanemate huvi puudumist lapse käekäigu vastu. Lisaks võib mõju avaldada äkiline muutus lapse elus, mis on jäänud läbi töötamata: lahusus, lein, uus vanem, elukoha ja kooli vahetamine. Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee alaealiste kuritegevuse teemalises arvamuse (2006) üheks eesmärgiks on analüüsida võimalikke sekkumismehhanisme alaealiste õigusrikkujate kaitsmiseks, ümberkasvatamiseks ja ühiskonda reintegreerimiseks, et hoida ära korduvõigusrikkumiste esinemist. Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed lisasid omalt poolt oma praktilisele kogemusele toetudes, et projekti tõhusust näitavad ka osalejate motivatsiooni tõus projektis osalemise ajal ja sotsiaalsete oskuste paranemine. Ka Voronkova (2013) ütleb, et alaealiste õigusrikkujate osalemine programmis arendab noorel vajalikke sotsiaalseid ja praktilisi oskusi.

Intervjueeritud Lääne-Eesti projektijuhid tõid lisaks veel välja ka lastevanemate arvamuse, et projektis osalemine parandas nende laste toimetulekuoskusi. Lapsed said võimaluse osaleda meelepärastes tegevustes ja nad tahaks intervjueeritud projektijuhtide sõnul ka tulevikus sarnastest projektidest osa võtta. Siit tulebki vajadus toetada projektijärgset tegevust, et ära hoida uusi õigusrikkumisi ja sisustada noore vaba aega või hoopis pakkuda tegevusi ka nendele noortele, kes enam seadusi ei riku.

Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed tõid välja programmi *Riskilapsed ja –noored* ja selle alt teostatavate projektide jätkumise vajaduse. Need alaealiste komisjonide liikmed, kes oli oma praktikas kohaldanud mõjutusvahendina programmi *Riskilapsed ja –noored* ajal toetatud projektidesse suunamist, olid selle võimaluse üle tänulikud, sest programmi raames pakutud tegevused olid pikemaajalised, võrreldes varasemalt ainult oma ressursidega läbiviidavate projektidega. Ka Voronkova (2013) toob oma magistritöös välja, et alaealiste komisjonide esindajate arvates oleks programmi kui mõjutusvahendi efektiivsus suurem, kui programmid oleksid kauakestvamad. Kõik intervjueeritud Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed näevad vajadust programmi *Riskilapsed ja –noored* raames jätkuprojektide järele, sest alaealiste komisjonide liikmetel oli infot nende projektitegevustest abi saanud ka laste kohta, kes polnud suunatud projekti alaealiste komisjoni poolt.

Hoppenstiel (2012) ütleb, toetudes oma uurimustulemustele, et riskitegurite vähendamine ja kasvatuslik tegevuse puhul on olulisteks märksõnadeks järjepidev tegelemine alaealisega, võrgustikutöö riskis olevate lastega töötavate spetsialistide vahel ja lapsevanemate abistamine ning toetamine. Intervjueeritud Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed on huvitatud koostööst projektijuhtidega, et anda soovitusi nt tegevuste valiku, läbiviimise ja meeskonna komplekteerimise ja jätkutegevuste kohta. Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed soovivad osaleda ka projekti väljatöötamisel. Ka Talts (2013) on oma magistritöös välja toonud, et spetsialistide vaheline koostöö põhineb usaldusel ja eelneval koostöö kogemusel. Sulg (2013) toob välja konkreetset spetsialisti vajaduse kooli juurde, kes oleks vahelüliks nii lapse, kooli kui ka alaealiste komisjoni vahel. Käesoleva töö seisukohast võiks see spetsialist veel infot vahetada ka projektijuhiga.

Komisjoni liikmed tõid välja toetatud projektide tõhusamaid tegevusi ja tehti ka ettepanekuid, mida võiks jätkuprojektide juures muuta või täiendada, et tegevused

arvestaks riskis olevate laste eripära. Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsioonis osutatakse perekonna ja kodu tähtsusele ning koostöö tegemisele kasvava noorte vägivallaga võitlemisel ning juhitakse liikmesriikide tähelepanu perekonna erilisele rollile ning palutakse neil korraldada vanemate toetamine. Ka kõigi Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete ja projektijuhtide arvates on oluline projekti kaasata pere. Projektijuhid tahavad vanemat rohkem kaasata ka jätkuprojektides. Mainiti ka alternatiivtegevuste pakkumist (nt seikluskasvatus) eesmärgipärase vaba aja veetmiseks. Eelpool nimetatud dokument leiab samuti, et alaealiste kuritegevuse ennetamine nõuab samavõrd riiklikku poliitilist lähenemist ka sellistes valdkondades nagu vaba aja veetmine ja noortevaheline suhtlemine.

Intervjueeritavad toovad välja, et vaja oleks nii alaealistele õigusrikkujatele eraldi projekte kui ka ühisprojekte koos riskis olevate lastega, kes pole õigusrikkumist toime pannud. Nii alaealiste komisjonide liikmed kui ka projektijuhid väidavad oma kogemuste põhjal, et ühisprojektides on osalenud alaealisi õigusrikkujaid vähem, võrreldes riskis olevate lastega, kes pole õigusrikkumist toime pannud. Programmi *Riskilapsed ja noored* raames on kaasatud projektidesse alaealiste komisjonides arvel olevaid lapsi, aga täpsed andmed nende laste kohta enamus projektide puhul puuduvad. Samas kõik alaealiste komisjonis arvel olevad lapsed ei olnud saadetud projektidesse alaealiste komisjoni poolt, vaid ka teiste spetsialistide soovitusel ja suunamisel. Enamus projektijuhte ei pidanud programmi perioodi jooksul eraldi arvestust alaealiste õigusrikkujate kohta. Jätkuprogrammis võiks teadlikumalt alaealisi õigusrikkujaid projektidesse kaasata ja selle kohta statistikat pidada, sest kui projekti ühe oodatava tulemusena on välja toodud alaealiste õigusrikkujate kaasamine ühiskonda, siis on vajalik alaealiste õigusrikkujate ja riskis olevate laste, kes pole õigusrikkumist toime pannud, selge eristumine projektitegevuste mõju hindamiseks ja alaealiste õigusrikkujate jälgimiseks.

Lääne-Eesti piirkonna alaealiste komisjonide liikmete ja projektijuhtide praktilisest kogemusest tuli välja vajadus projekte läbi viia laste kodukohale võimalikult lähedal. Paljudes Eesti kohtades on näiteks transpordiprobleem, mis takistab maakonnakeskusesse jõudmist ja sisuka vaba aja veetmise võimaluste kasutamist sobivatel kellaaegadel (Rannala, 2014). Projektide kättesaadavus on sõltuvalt laste elukohast erinev. Alaealiste komisjonide liikmete praktikas on ette tulnud juhtumeid, kui alaealise õigusrikkuja

suunamist projekti mõjutusvahendi kohaldamisel ei saa rakendada logistiliste probleemide tõttu. *Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal* on märgatud maakonniti vahel suuri erinevusi mõjutusvahendite kohaldamises, kuid mõjutusvahendite kohaldamise muster aastate ja maakondade lõikes oluliselt ei erine. Arvatakse, et see tuleneb erinevate meetmete kättesaadavuse võimalusest piirkonniti. Mõjutusvahendite kättesaadavus sõltub suuresti erinevate teenuste olemasolust kohaliku omavalitsuse või maakonna tasandil. Voronkova (2013) toob samuti välja, et alaealiste komisjonidel on raskendatud erinevate mõjutusvahendite kohaldamine nt programmidesse ja projektidesse suunamine ning spetsialisti juurde suunamine transpordiprobleemide tõttu maapiirkondades. Käesoleva töö autor rõhutab, et projektide teostamisel on tähtis lisaks tegevuste läbiviimisele ka projekti liikuvus ja mobiilsus.

3.3 Ettepanekud

Programmi *Riskilapsed ja –noored* avatud taotlusvoorude projektid lõppesid 30.04.2016 ja hetkel saab juba teha esmase kokkuvõtte alaealiste komisjonide liikmete praktilisest kogemusest programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide eesmärgipärasuse ja kasulikkuse kohta alaealiste komisjonide liikmete hinnangul. Vajalik on täpsustada, et alaealiste komisjonide liikmed ei hinnanud Lääne-Eesti piirkonnas programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kõiki eesmärke ja oodatavaid tulemusi, vaid nad selgitasid projektide praktilist väärtust, lähtudes oma tööst alaealiste õigusrikkujatega ja nendega seotud koostöövõrgustiku toimimisest. Käesoleva uuringu tulemusi on võimalik üle kanda uue loodava laste ja perede komisjoni, sest need spetsialistid, kes on hetkel alaealiste komisjonide liikmed, oleks tõenäoliselt ka uue töökorraldusega laste ja perede komisjonides tegevad alaealiste õigusrikkujatega.

Käesolev magistritöö sisaldab ka ettepanekuid EMP toetusel programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide täiendamiseks ja uuendamiseks. Antud soovitusi võib kasutada nii programmi kui terviku jätkamisel riigivahenditest või jätkuprojektide puhul kohaliku omavalitsuse vahenditest.

Programmi *Riskilapsed ja –noored* raames on kaasatud toetatud projektidesse alaealiste komisjonides arvel olevaid lapsi, aga täpsed andmed nende laste kohta enamuse projektide puhul puuduvad. Jätkuprogrammis võiks teadlikumalt kaasata alaealisi õigusrikkujaid projektidesse. Sihtgrupi valikul võiks selgemini eristuda alaealised õigusrikkujad nendest riskis olevatest lastest, kes pole õigusrikkumist toime pannud.

Kohalikud omavalitsused võiks tagada programmi raames alustatud ja toimivate projektide jätkamist omavahenditest. Näiteks on Pärnu Linnavalitsus otsustanud projekti *HUKK-AP* jätkamist toetada.

Programmi ja projektide siseselt oleks vaja luua logistilised tingimused maakonnakeskustest eemal elavate riskis laste kaasamiseks projektitegevustesse, sest hetkel on laste jaoks projektide kättesaadavus erinev sõltuvalt elukohast.

Projektitegevustesse võiks senisest rohkem olla kaasatud riskis lapse perekond, sest lapsevanemad tahavad ja vajavad abi oma laste kasvatamisel. Projektitegevused on võimaluseks kogu pere aitamiseks. Projekti *MDFT* ühe tugevusena toodi korduvalt välja Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete poolt alaealise õigusrikkuja pere kaasatust.

Programmi teavitust Facebooki, ENTK kodulehe ja toetatud projektide kodulehtede kaudu on vajalik. Alaealiste komisjonide liikmed kasutavad aktiivselt info leidmiseks ENTK kodulehte. Riskis olevate lastega töötavad spetsialistid soovivad teavituskirju otse isiklikele töö e-postile. Välja toodi ka teavitustöö seisukohast seminaride ja infopäevade olulisus info vahetamise eesmärgil. Nimetatud viisid võiks muutuda sihtgrupiga töötavatele spetsialistidele kättesaadavamaks ja muudaks koostöö spetsialistide vahel tugevamaks.

Uuring tehti sel ajal kui alaealised komisjonidel on üleminekuaeg. On toimumas muudatused, mille jooksul maakondlikud komisjonid kaovad. Kuna programm *Riskilapsed ja –noored* andis projekti kirjutamise ja teostamise kogemuse, siis tulevikus saaks mõjutuvahendina kasutada programmi perioodil toimunud projekte. Lisaks saaks programmi *Riskilapsed ja –noored* perioodil saadud kogemusi rakendada uute projektide väljatöötamisel.

Programmi *Riskilapsed ja –noored* nimetust võiks muuta, sest käesoleva töö autori arvates on sõnal *riskilaps* liiga sildistav tähendus. Inglise keeles on programmi nimetus

Children and Youth at Risk, mis viitab lapse riskis olemisele, aga ei stigmatiseeri programmis osalevat last. Riskitingimused tulenevad pigem lapse keskkonnast, mitte lapsest endast ja need riskitegurid võivad olla ajas muutuvad. Sõnaühendi *riskis olev laps* puhul on riskitegurid selgemini lapsest endast eraldatud ja viitavad väliskeskkonnast tulenevatele põhjustele ning ajas muutumise võimalusele, et hetkel riskis olev laps ei pruugi olla tuleviks samadel põhjustel enam riskis olev laps. Programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektides osalesid ka need ennetustööd vajavad lapsed, kelle puhul riskis olek ei olnud nii nähtav ja põhjendatud. Samas tekib ka küsimus, kas lapse riskis olemist peaks nii ilmselt rõhutama juba programmi nimetuses. Kui eesmärgiks on laste, noorte ja nende vanemate aitamine, siis nende abi vastuvõtmise soovi võib vähendada sõna riskilaps märgistav tähendus.

Antud uurimuse kui pilootuurimuse alusel saab tuua välja, mida ja kuidas võiks seoses selle teemaga edaspidi uurida:

Järgmise uuringu võiks läbi viia etnograafilise uurimusena, sest käesoleva töö uurija ei osalenud piisavalt aktiivselt ise uurimuses ja ei kasutanud uuringus peamiselt osalusvaatlust, mis on oluline intervjuu kõrval (Laherand, 2008; Strömpl, 2014). Uurija peaks viibima alaealise õigusrikkuja juhtumi arutelu juures, kui arutatakse sobiva mõjutusvahendi kohaldamist. Lisaks võiks uurija osaleda ka projektides, et paremini mõista programmi/projekti sisu ja mõju noortele.

Andmete analüüsi ja tõlgendusprotseduuri võiks läbi viia vähemalt kaks uurijat. Koostöö teise uurijaga annab võimaluse kvalitatiivses uuringus käsitleda seda teemat erinevalt põhiuurija vaatenurgast.

Projekti tõhusust seoses korduvõigusrikkumiste kriteeriumiga võiks hinnata alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide praktilistest kogemusest, kui vähemalt kuus kuud on möödunud projekti lõpust.

Analüüsida programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide oma hindamise tulemusi ja saada teadmine selle kohta. Seejärel võrrelda neid tulemusi alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide praktilise kogemusega.

Viia uuring läbi ka Eesti teistes piirkondades, et selgitada välja programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide teostamise praktika Eesti kohta tervikuna ja esitada võrdlus

Eesti erinevate piirkondade kohta. Lisaks võiks võrrelda Eesti kogemust EMP toetusel programmi *Riskilapsed ja –noored* teostamise kogemust teiste Euroopa riikide omadega.

4. Kokkuvõte

Alaealiste kuritegevus on Euroopas murettekitav nähtus ja see pälvib rahvusvahelist tähelepanu. Euroopa Parlamendi 2007. aasta resolutsioonis rõhutatakse, et liikmesriigid arvestaksid riiklike, Euroopa tasandi ja rahvusvaheliste uuringute tulemustega, mis näitavad viimase aja jooksul alaealiste õigusrikkujate ea noorenemist. Alaealise kuritegeliku käitumise põhjused on erinevad. Euroopa kontekstis rõhutatakse, et alaealiste kuritegevuse vastu saab tõhusalt võidelda ainult siis, kui liikmesriikide ja Euroopa tasandil võetakse vastu ühine tegevuskava, milles lähtutakse järgmistest juhtpõhimõtetest: ennetus, kõigi noorte sotsiaalne integratsioon ja õigusalsed ohjamismeetmed. Kuna Euroopa Liidus on alaealiste õigusrikkumiste teema käsitlemine aktuaalne, siis on vajalik spetsialistide kogemuste vahetamine Euroopa tasandil jagamaks head praktikat.

Käesoleva magistritöö eesmärk on selgitada välja programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projektide teostamise praktikat Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete hinnangul.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks püstitati järgmised uurimisküsimused:

Kuivõrd informeeritud on Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektidest?

Kuidas mõistavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed võimalust kasutada programmist *Riskilapsed- ja noored* toetatud projekte kui mõjutusvahendit?

Kuidas mõistavad Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed programmist *Riskilapsed ja –noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektide vajalikkust ja tõhusust?

Lisaks sooviti teada saada, millised on alaealiste komisjonide liikmete arvates alaealiste õigusrikkujate vajadustest lähtuvad projektid, mida alaealiste komisjon saaks kohaldada mõjutusvahendina?

Töö esimeses osas anti teoreetiline ülevaade Eesti alaealiste õigusrikkumiste ulatusest ja olemusest; Eesti alaealise õigusrikkuja profiilist, võrreldes teiste Euroopa riikidega; noorte- või sotsiaalprogrammide/projektide vajalikkusest riskis olevatele lastele; EMP toetuste üldeesmärkidest; EMP toetusprogrammist *Riskilapsed ja –noored* seoses alaealiste õigusrikkujatega; programmi *Riskilapsed- ja noored* toetatud projektidest Lääne-Eestis ning alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide koostööst.

Töö teises osas keskenduti magistritöö raames läbiviidud kvalitatiivse uuringu tulemuste analüüsimisele, kasutades selleks temaatilist analüüsi. Andmete analüüsi läbiv/keskne teema oli programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektidesse suunamine kui ühe võimaliku mittekarakteristliku mõjutusvahendi kohaldamine alaealistele õigusrikkujatele.

Töö lõpus tehti analüüsi põhjal ettepanekuid ja anti soovitusi programmi täiendamiseks ja uuendamiseks. Programmi *Riskilapsed ja –noored* avatud taotlusvoorude projektid lõppesid 30.04.2016. Samas on pikendatud 2016. aasta lõpuni EMP toetuste programmi *Riskilapsed ja -noored* eelnevalt kindlaksmääratud projekti *Riskilaste ja -noorte tugisüsteemi väljaarendamine* ühte selle alla kuuluvat ja käesoleva magistritöö seisukohast olulise tähtsusega pilootprojekti *Tõsiste käitumisprobleemidega noorte ja nende perede toetamiseks mõeldud programmi MDFT*. Hetkel saab juba teha esmase kokkuvõtte Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete praktilisest kogemusest programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kasutamisel. Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed selgitavad projektide praktilist väärtust, lähtudes oma tööst alaealiste õigusrikkujatega ja nendega seotud koostöövõrgustiku toimimisest programmi *Riskilapsed ja –noored* perioodil.

Käesolevas magistritöös käsitletakse alaealiste õigusrikkujate teemat seoses EMP toetusel programmi *Riskilapsed ja -noored* toetatud projektidesse suunamist kui ühe võimaliku mittekarakteristliku mõjutusvahendi kohaldamisega Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete hinnangul. Lisaks vaadeldakse alaealiste õigusrikkujate teemat seoses võrgustikutööga (alaealiste komisjoni liikmete kaasatus projekti meeskonda, projektide

vastavus alaealiste komisjoni vajadustele). Käesoleva töö autor soovib jagada teadmisi alaealiste komisjonide liikmete programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide praktilise kogemuse kohta Lääne-Eesti alaealiste komisjoni liikmete näitel nii programmi *Riskilapsed ja –noored* tegijatele, projektijuhtidele kui ka alaealiste õigusrikkujatega töötavatele spetsialistidele ja anda sellega sisendit Eesti eripära arvestava süsteemi välja töötamiseks. Eelnevalt on aga selleks vaja olemasolevat süsteemi põhjalikult analüüsida. See on töö autorile teadaolevalt esimene uuring Eestis, mis käsitleb programmi *Riskilapsed ja –noored* sellest vaatenurgast.

Töö peamised tulemused on järgmised: Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete teadlikkus programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kohta on erinev; Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmetel on valmisolek kohaldada ühe mittekarakteristliku mõjutusvahendina alaealise õigusrikkuja projekti suunamist; alaealiste komisjonide liikmed hindavad võimaluse olemasolu kasutada programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projekte ja näevad vajadust programmi *Riskilapsed ja –noored* ja selle alt teostatavate projektide jätkamise osas; Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed toovad projektide sihtgrupina välja nii alaealised õigusrikkujad kui ka riskis olevad lapsed, kes pole õigusrikkumist toime pannud; Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed näevad vajadust tugevama võrgutikutöö järele projektijuhtide ja alaealiste õigusrikkujatega töötavate spetsialistide vahel; Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed toovad välja vajaduse kaasata alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektidesse laste perekondi ja läbi viia projekte laste kodukohas kohapeal, mitte ainult maakonna suuremates keskustes.

Programmi *Riskilapsed ja –noored* perioodi jooksul kohaldati toetatud projekti suunamist mõjutusvahendina siiski vaid üksikute alaealiste komisjonide poolt, tuginedes Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete praktikale.

Käesolevas töös ei saanud Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed hinnata programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide tõhusust projektis osalevate alaealiste komisjonis arvel olevate laste poolt sooritatud korduvõigusrikkumiste arvu vähenemise aspektist, sest möödunud oli liiga vähe aega toetatud projektide lõppemisest ja selleks tuleks ka alaealiste komisjonide liikmetel teadlikumalt jälgida sihtgruppi pärast projektitegevuste lõppu. Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed olid ühel meelel, et

projekti mõju ei saa hinnata ainult projektis osalemise põhjal. Alaealiste komisjonide liikmete arvates mõjutavad lapse käitumist veel mitmesugused tegurid, mida projekt ei hõlma. Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed lisasid omalt poolt senise praktika põhjal, et projekti tõhusust näitavad ka osalejate motivatsiooni tõus projektis osalemise ajal ja sotsiaalsete oskuste paranemine.

Selgus, et Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete teadlikkus oma piirkonnas teostatavatest projektidest on erinev. Programmi *Riskilapsed ja –noored* pilootprojekt *MDFT* oli Lääne-Eesti piirkonna projektidest ainus, mida oskasid nimetada kõik intervjuueeritud Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmed ja kõik alaealiste komisjonid olid ka soovinud seda projekti kasutada mõjutusvahendi kohaldamisel, aga oma praktikast toodi näiteid, miks ei saadud seda alati mõjutusvahendina kohaldada.

Alaealiste komisjonide liikmed on huvitatud koostööst projektijuhtidega, et anda soovitusi nt tegevuste valiku, läbiviimise ja meeskonna komplekteerimise ja jätkutegevuste kohta. Nad soovivad osaleda ka projekti väljatöötamisel. Ka kõigi alaealiste komisjonide liikmete ja projektijuhtide arvates on oluline projekti kaasata pere. Projektide läbi viimisel tuleks arvestada asjaoluga, et see võiks toimuda võimalikult lapse kodukoha lähedal. Lääne-Eesti piirkonna alaealiste komisjonide liikmete ja projektijuhtide praktilisest kogemusest tuli välja vajadus projektide liikuvuse järele, st projektitegevused toimuksid vajadusel laste kodukohale võimalikult lähedal. Projektide kättesaadavus on hetkel sõltuv laste elukohast ja transpordivõimalustest.

Alaealiste komisjonide liikmete, programmi *Riskilapsed ja –noored* toetatud projektide kohalike projektijuhtide ja noortekeskuste projektijuhtide vastuste analüüsi käigus selgus, et Norra Kohalike Omavalitsuste Keskliidu toetatud programm *Riskilapsed ja –noored* (programmileping ja selle lisad sõlmitud ajavahemikul 25.02.2013 – 28.12.2015) on andnud Lääne-Eestis võimaluse toetatud projekte kui ühe võimaliku mittekariistusliku mõjutusvahendi kohaldamiseks alaealistele õigusrikkujatele ja töötamiseks ka teiste riskis olevate lastega. Eelnev sarnane projektipõhine tegevus on olnud ajalises mõttes lühiajaline. Programm *Riskilapsed ja –noored* andis võimaluse läbimõeldud pikemaajaliseks tegevusteks. Töötades riskis lastega, sh alaealiste õigusrikkujatega oli programmi raames rohkem võimalusi ja ressursi pere kaasamiseks, millele varem ei ole pööratud nii palju tähelepanu ja jätkuprogrammi puhul oleks vaja seda teadmist taas

rakendada. Koostöövõrgustike loomine ja olemasolevate edasiarendus on tähtis teadlikkuse ja info vahetamise seisukohast. Alaealiste komisjonide koosseisu kuuluvad erinevad spetsialistid (nt haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnik) ja oluline on sealjuures nende spetsialistide koostöö lapsele parima mõjutusvahendi kohaldamisel.

Kasutatud allikad

Barberet, R., Bowling, B., Junger-Tas, J., Rechea-Alberola, C., van Kesteren, J., Zuruwan, A. (2004). Self-Reported Juvenile Delinquency in England and Wales, the Netherlands and Spain. Report series 43. The European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI). Arvutivõrgus: <http://www.heuni.fi/en/index/publications/heunireports/reportseries43.self-reportedjuvenilecriminologyinenglandandwalesthenetherlandsandspain.html>

(01.05.2016)

Dünkel, F., Pruin, I. (2012). Young adult offenders in juvenile and criminal justice systems in Europe. - Young adult offenders: Lost in transition? Ed. F. Lösel, A. Bottoms, D. P. Farrington. Routledge, pp. 11-38

Edovald, T. (2005). Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmide maailmas. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ylevaade-alaealiste-kuritegevuse-vahendamise-strateegiatest-ja-programmidest-maailmas>

(10.05.2016)

Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal. Arvutivõrgus: <http://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%20%C3%BClevaade%202014.pdf>

(01.11.2015)

Eesti Noorsootöö Keskus. Riskilapsed ja noored programmi üldtutvustus. Arvutivõrgus: <http://www.entk.ee/riskilapsedjanoored/> (01.11.2015)

Eesti Noorsootöö Keskus. Toetatud projektid. Arvutivõrgus: <http://www.entk.ee/riskilapsedjanoored/eeanorra-toetused/toetatud-projektid-2/>

(01.11.2015)

Elliott, D. (1998). Implementing and Evaluating Crime Prevention and Control Programs and Policies. Crime, Law and Social Change. Springer

Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitee arvamus teemal *Alaealiste kuritegevuse ennetamine, alaealiste kuritegevuse käsitlemise viisid ja alaealisi käsitleva õigussüsteemi roll Euroopa Liidus*. Euroopa Liidu Teataja. 2006/C 110/13. Arvutivõrgus: <http://eur->

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075 - 0082:ET:PDF
(13.04.2016)

Euroopa majanduspiirkonna ja Norra toetused. Euroopa Majanduspiirkonna programmid. Arvutivõrgus: <http://eeagrants.fin.ee/et/euroopa-majanduspiirkonna-programmid> (01.11.2015)

Euroopa majanduspiirkonna ja Norra toetused. Riskilapsed ja –noored. Arvutivõrgus: <http://eeagrants.fin.ee/et/riskilapsed-ja-noored> (01.11.2015)

Euroopa Parlamendi resolutsiooni ettepanek *alaealiste kuritegevuse ning naiste, perekonna ja ühiskonna rolli kohta.* (2007/2011(INI)) ELT C 146E Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2007-0212+0+DOC+XML+V0//ET#title1> (13.04.2016)

Euroopa Parlamendi resolutsiooni ettepanek *alaealiste kuritegevuse ning naiste, perekonna ja ühiskonna rolli kohta.* Seletuskiri. (2007/2011(INI)) ELT C 146E Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2007-0212+0+DOC+XML+V0//ET#title2> (13.04.2016)

Ginter, J., Saarsoo, H., Sootak, J. (2000). Alaealiste õigusrikkumised: Kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Juura.

Haridus ja Teadusministeerium. (2011). Taustaanalüüs kurikaldumuslike noorte kohtlemise poliitikale. Arvutivõrgus: www.hm.ee/index.php?popup=download&id=11009 (16.05.2016)

Hoppenstiel, A. (2012). Alaealiste komisjoni roll alaealiste õigusrikkujate kasvatamisel ja õigusrikkumiste riskitegurite vähendamisel Tartu maakonna sotsiaalpedagoogide tõlgendusel. Magistritöö. Tartu

Justiitsministeerium. Arengukavad ja tööplaanid. Justiitsministeeriumi tööplaan 2016. Arvutivõrgus. http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/jmi_tooplaan_2016.pdf (13.04.2016)

Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Arvutivõrgus: <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> (01.05.2016)

Karton, I., Puolokainen, T. (2014). *Tõsiste käitumisprobleemidega lastele ning nende peredele suunatud tõenduspõhiste programmide võrdleva uuring*. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/tosiste_kaitumisprobleemidega_laste_programmide_vordlev_uuring.pdf (13.04.2016)

Kaugia, S. (2003). Alaealine õigusliku vastutuse subjektina. – S. Kaugia (koost). *Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III*. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kivivuori, J. (2007). *Delinquent Behaviour in Nordic Capital Cities* Publication. Scandinavian Research Council for Criminology National Research Institute of Legal Policy, Finland. Arvutivõrgus: <http://www.nsfk.org/Page/ID/450/Delinquent-Behaviour-in-Nordic-Capital-Cities> (01.05.2016)

Klefbeck, J., Ogden, T. (2001). *Laps ja võrgustikutöö*. Greif.

Kriminaalpoliitika. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kriminaalpoliitika/kriminaalpoliitika-arengusuunad-aastani-2018> (01.11.2015)

Kriminaalpoliitika. Kuritegevus Eestis 2014. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuse_at_2015_0.pdf (01.11.2015)

Kriminaalpoliitika. Kuritegevus Eestis 2015. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuritegevus-eestis-2015> (13.04.2016)

Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Infotrükk.

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). *Intervjuu. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/intervjuu>

Luuk, A., Tiko, A., Luuk, H., Luuk, K., Sova, H., Kollamaa Rander, K. (2014). *Kinnises asutuses viibivate laste kognitiivsete ja isiksuslike omaduste ning vaimse tervise, sõltuvuskäitumise ja sotsiaalse tausta uuringu lõpparuanne*. Arvutivõrgus:

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/loplik_aruanne_luhi_1.pdf

Markina, A., Šahverdov-Žarkovski. B. (2007). Eesti alaealiste hälbiv käitumine. K-Print.

Markina, A., Žarkovski. B. (2014). Laste hälbiv käitumine Eestis. Arvutivõrgus:

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf (01.11.2015)

Maurer, K. (2000). Õigusleksikon. Interlex.

MDFT

infokiri.

http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/mdft_infokiri_7.pdf

Muncie, J. (2009). Youth and Crime, 3rd Edition. SAGE Publications Ltd

Paal, V. (2012). Alaealiste kuritegevuse ennetamine Eestis ja selle efektiivsus. Magistritöö. Tartu.

Rannala, I-E. (2014). Dialoogi olulisusest töös riskikäitumisega noortega. alaealiste komisjonide näitel. Doktoritöö. Tallinn

Rannala, I-E., Tiko, A., Rohtla, A. (2006). Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonis. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumendid/kaitumisraskustega_noored_ja_neile_maaratud_mojutusvahendite_kohandamine_a_laealiste_komisjonides._ie._rannala_a.tiko_a._rohtla._2006.pdf (01.11.2015)

Salla, J., Surva, L., Ilves, K., Soo, K., Reinomägi, A. (2013). Lapse turvalisus. Lk 68-84. Kogumikus Laste heaolu. Eesti Statistika.

Siegel, L., Welsh, B. (2009). Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law. Wadsworth

Stevens, A., Kessler, I., Gladstone, B. (2006). A Review of Good Practices in Preventing Juvenile Crime in the European Union. Arvutivõrgus: <http://www.oijj.org/en/docs/report/review-of-good-practices-in-preventing-juvenile-crime-in-the-european-union> (10.05.2016)

Strömpl, J. (2014). Etnograafiline uurimus. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Arvutivõrgus: <http://samm.ut.ee/etnograafiline-uurimus> (01.05.2016)

Sulg, L. (2013). Alaealiste komisjonide koostööst lastevanemate ja õpetajatega noorte kuriteoennetuses. Bakalaureusetöö. Tartu.

Sundt, J., L. (2002) Rehabilitation Model. In: Encyclopedia of Crime and Punishment. 2002. SAGE Publications. 11 Oct. 2009. http://sage-reference.com/crimepunishment/Article_n353.html.

Talts, K. (2013). Alaealiste kuritegevuse sotsiaalsest ennetamisest. Magistritöö. Tartu.

T-Kit käsiraamat. Sotsiaalne kaasatus. (2006). Arvutivõrgus: euroopa.noored.ee/wp-content/uploads/2014/03/T-Kit_08_Sotsiaalne_kaasatus.pdf (19.05.2016)

Toomsoo, A. (1993). Alaealiste kuritegevus. Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts.

ÜRO Riyadhi juhised alaealiste õigusrikkujate kohtlemiseks: United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, The Riyadh Guidelines, General Assembly resolution 45/112, 1990. Arvutivõrgus: <http://www2.ohchr.org/english/law/juvenile.html> (09.05.2016)

Vihalemm, K. (2014). Fookusgrupi intervjuu. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Arvutivõrgus: <http://samm.ut.ee/fookusgrupi-intervjuu> (14.04.2016)

Voronkova, N. (2013). Alaealiste süütegude eest kohaldatavate mõjutusvahendite rakendamine. Magistritöö. Tallinn

Waller, I. Trends in Crime Prevention in Europe and North America. *European Journal of Criminal Policy and Research*. 1997. Vol5. No.3, lk. 29-42

Wasserman, G. A., Keenan, K., Tremblay, R. E., Coie, J. D., Harrenkohl, T. I., Loeber, R., Pechuk, D., (2003). Risk and Protective Factors of Child Delinquency. *Child Delinquency*. Arvutivõrgus: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/193409.pdf> (08.05.2016)

Welsh, B. (2007). Evidence based crime prevention: scientific basis, trends, results and implications for Canada. Ottawa: National Crime Prevention Centre (NCPC) Public

Safety Canada. Arvutivõrgus: <http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/vdnc-prvntn/index-en.aspx>

Kasutatud õigusaktid:

Alaealise mõjutusvahendite seadus. (1998). Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/992337> (19.05.2016)

Lastekaitse seadus. (2016). Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS> (19.05.2016)

Noorsootöö seadus. (2010). Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/NTS> (19.05.2016)

Karistusseadustik. (2001). Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv> (19.05.2016)

Alaealiste komisjoni põhimääruse kinnitamine. (1998). Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/76167> (19.05.2016)

Intervjuukava alaealiste komisjoni liikme(te)le

1. Kui teadlik olete alaealiste komisjoni liikmena maakonnas (oma piirkonnas) teostatavatest projektidest ja kust leiaksite vajadusel informatsiooni? Näited.
2. Kas olete saanud anda soovitusi projekti läbiviimise sisulise poole kohta (tegevuste valik, läbiviimise intensiivsus, projekti meeskonna komplekteerimine jne.)? Projekti nimi. Milliseid soovitusi olete andnud?
3. Milliseid **projekte olete üldse** alaealiste komisjoni **mõjutusvahendina** kasutada saanud?
4. Milliseid **programmist Riskilapsed ja –noored** toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud sotsiaalprojekte on teie alaealiste komisjon mõjutuvahendina kasutanud?
5. Teie arvamus programmi jätkumise vajalikkuse kohta?
6. Milline on valmisolek kasutada alaealiste komisjoni mõjutusvahendina projekti tulevikus?
7. Kas eelistada ainult õigusrikkujatele mõeldud projekti või projekti, kus osalevad nii õigusrikkujad kui ka ennetustööd vajavad lapsed? Põhjendage vastust.
8. Kui palju alaealisi õigusrikkujaid on sotsiaalprojektides osalenud, võrreldes ennetustööd vajavate lastega?
9. Missugused on teie kui alaealiste komisjonide liikmete arvates komisjoni vajadustest lähtuvad projektid (konkreetsed tegevused)?
10. Milline mõju on olnud sotsiaalprojektidel alaealiste komisjonis arvel olevatele noortele? Positiivsed ja negatiivsed näited.
11. Kuidas näete alaealiste komisjoni tulevikku?

Intervjuukava projektijuhtidele

1. Osaletе programmis „**Riskilapsed ja -noored**“, tutvustage lühidalt oma projekti eesmärke ja tegevusi
2. Miks otsustasite osaleda programmi raames projektide konkursil?
3. Kui palju lapsi ja noori Teie **projektis** osaleb? Mille alusel Te lapsi/noori oma projekti valisite?
4. Kuidas Teie projekt on seotud alaealiste õigusrikkujatega?
5. Kas Teie projektis osalevad ka alaealised õigusrikkujad? Milliseid tegevusi konkreetselt neile pakute?
6. Kas eelistada ainult õigusrikkujatele mõeldud projekti või projekti, kus osalevad nii õigusrikkujad kui ka ennetustööd vajavad lapsed? Põhjendage vastust.
7. Kas teete ka koostööd alaealiste komisjonidega? Kui jah, siis milline see koostöö on?
8. Kuidas olete teavitanud alaealiste komisjoni oma projektist? Kuidas neid võiks teavitada?
9. Kas alaealiste komisjoni liikmete soovitusel projekti läbiviimise sisulise poole kohta (tegevuste valik, läbiviimise intensiivsus, projekti meeskonna komplekteerimine jne.) oleks vajalikud? Miks?
10. Teie arvamus **programmi** jätkumise vajalikkuse kohta?
11. Milline on valmisolek teostada tulevikus selline sotsiaalprojekt, mida alaealiste komisjon kasutaks mõjutusvahendina?
12. Millised projektid Teie arvates aitavad alaealiste komisjone nende töös?
13. Kuidas hindate oma projekti tulemusi sihtgrupi ja kogukonna toetusena laiemalt?
14. Millised on Teie projekti teostamisel ette tulnud rõõmud ja kitsaskohad?
15. Mis jääks samaks ja mida muudaksite, kui tulevikus veel sarnase projekti teostaksite?
16. Milline oleks jätkuprojekt?

Intervjuukava fookusgrupile

1. Kui teadlik olete alaealiste komisjoni liikmena maakonnas (oma piirkonnas) teostatavatest sotsiaalprojektidest ja kust leiaksite vajadusel informatsiooni? Näited.
2. Kas olete saanud anda soovitusi projekti läbiviimise sisulise poole kohta (tegevuste valik, läbiviimise intensiivsus, projekti meeskonna komplekteerimine jne.)? Projekti nimi. Milliseid soovitusi olete andnud?
3. Milliseid **sotsiaalprojekte olete üldse** alaealiste komisjoni **mõjutusvahendina** kasutada saanud?
4. Milliseid **programmist Riskilapsed ja –noored** toetatud alaealistele õigusrikkujatele mõeldud sotsiaalprojekte on teie alaealiste komisjon mõjutusvahendina kasutanud?
5. Teie arvamus programmi jätkumise vajalikkuse kohta?
6. Milline on valmisolek kasutada alaealiste komisjoni mõjutusvahendina sotsiaalprojekti tulevikus?
7. Kas eelistada ainult õigusrikkujatele mõeldud projekti või projekti, kus osalevad nii õigusrikkujad kui ka ennetustööd vajavad lapsed? Põhjendage vastust.
8. Kui palju alaealisi õigusrikkujaid on sotsiaalprojektides osalenud, võrreldes ennetustööd vajavate lastega?
9. Missugused on teie kui alaealiste komisjonide liikmete arvates alaealiste komisjoni vajadustest lähtuvad projektid (konkreetsed tegevused)?
10. Milline mõju on olnud sotsiaalprojektidel alaealiste komisjonis arvel olevatele noortele? Positiivsed ja negatiivsed näited.

Küsimustik noortekeskuste kohalikele projektijuhtidele

Palun märkige sobiv vastuse variant ristiga.

Näide:

a)

X b)

c)

1. Millises maakonnas teie noortekeskus tegutseb?

a) Pärnumaa

b) Läänemaa

c) Saaremaa

d) Hiiumaa

2. Millises programmi „**Riskilapsed ja -noored**“ toetatud projektis teie noortekeskus osaleb?

Võib märkida mitu vastusevarianti

a) Riskilaste toetusprogrammi rakendamine läbi noortekeskuste

b) Murdepunkt

c) Muu variant

Täpsustage ...

3. Kas Teie noortekeskus on kaasanud alaealisi õigusrikkujaid programmi „**Riskilapsed ja -noored**“ raames rahastuse saanud projekti?

a) Jah

b) Ei

4. Kui palju alaealiste komisjonis arvel olevaid noori teie projektis osales programmi perioodi jooksul?

a) 1-5

b) 5-10

c) üle 10

d) mitte ühtegi

e) täpsed andmed puuduvad

5. Kas alaealiste komisjon on suunanud konkreetsesse projekti otse (**mõjutusvahendina**) alaealisi õigusrikkujaid?

a) Jah

b) Ei

6. Kas selles projektis osalejate seas on enamuses alaealised õigusrikkujad?

a) Jah

b) Ei

7. Kas olete selle projekti koostamisse kaasanud ka alaealiste komisjoni liikmeid?

a) Jah

b) Ei

Millised soovitusi on alaealiste komisjoni liikmed andnud?

8. Kas olete ise teavitanud alaealiste komisjoni oma projektist?

a) Jah

b) Ei

Täpsustage mil viisil?

9. Kas Teie hinnangul on projektis osalenud alaealistel õigusrikkujatel sotsiaalsed oskused paranenud?

a) Ei, üldse mitte

- b) ei oska öelda
- c) Jah, kindlasti

Positiivsed näited

Negatiivsed näited

10. Kas sellisel kujul peaks projekt jätkuma, lähtudes alaealiste õigusrikkujate kaasamisest?

- a) Jah
- b) Ei

Palun põhjendage.

11. Kas olete projektitegevuste mõju juba hinnanud?

- a) Ei, selline kavatsus puudub
- b) Ei, aga see on plaanis
- c) Jah

Mil viisil?

Millised on tulemused?

Aitäh vastamast!

THE IMPLEMENTATION PRACTICE OF JUVENILE OFFENDERS' PROJECTS SUPPORTED BY EUROPEAN ECONOMIC AREA GRANTS PROGRAMME BASED ON THE EVALUATION OF THE MEMBERS OF WESTERN-ESTONIAN COMMISSIONS FOR JUVENILES

Priidu Leok

Summary

Juvenile crime is a phenomenon that has become worrisome in European countries and thus has gained a lot of attention on an international level.

The purpose of European Economic Area Grants programme *Children and Youth at Risk* is to ameliorate the well-being of children and youth up to 26 years. Expected outcomes would be the implementation of effective and efficient measures for children and youth at risk, as well as evolving and implementing intervention measures to protect and integrate juvenile offenders into the society. Practical experience and explanations from the members of juvenile commission have been used in current master's thesis in case of the following intervention actions: supporting youth having serious behavioural problems and their families; social inclusion of repelled youth and prevention of delinquency; raising the adeptness of youth and youth work organisations, societal initiatives in delinquency prevention.

The purpose of the current master's thesis is to find out the practice of implementation of the projects funded within the programme of *Children and Youth at Risk* based on the evaluations of the members of Western-Estonian juvenile commissions.

The following research questions were set up to obtain the purpose of the master's thesis:

How well informed are the members of Western-Estonian juvenile commissions of the projects funded within the programme of *Children and Youth at Risk*?

How do understand the members of Western-Estonian juvenile commissions the opportunity to use the programme of *Children and Youth at Risk* as a means of implication?

How do understand the members of Western-Estonian juvenile commissions the necessity and effectiveness of the projects funded within the programme of *Children and Youth at Risk*?

In addition it was found out which are the projects stemming from the needs of juvenile delinquencies which could be used as a means of implication by juvenile commissions?

The sample of the current master's thesis included 20 members of juvenile commissions (including school social workers) from eight different juvenile commissions of Western-Estonia; four project managers/project co-ordinators of the projects funded from the programme *Children and Youth at Risk*, and five project managers of local youth centres that had been supported by the programme *Children and Youth at Risk*.

In the first part of the master's thesis the theoretical overview of the scope and essence of Estonian juvenile delinquency is being provided, of the profile of Estonian juvenile delinquent compared to other European countries; children at risk from youth or social programmes/projects, general purposes of European Economic Area Grants are being outlined; European Economic Area Grants programme *Children and Youth at Risk* is connected to juvenile offenders; projects having been implemented within the programme *Children and Youth at Risk* is provided, and co-operation between the specialists working with juvenile delinquents.

The second part of the master's thesis concentrates on qualitative survey carried out within the thesis, thematic analysis has been used. The central topic of data analysis was the implementation of projects within the programme *Children and Youth at Risk* as a non-punishment means of implication on juvenile delinquents.

In the end of the master's thesis suggestions have been made based on the analysis and suggestions provided to improve and renew the programme. The author wants to share gained knowledge about the projects' practical experience of juvenile commissions members' programme *Children and Youth at Risk* with the programme co-ordinators, project managers, as well as with the specialists working with juvenile delinquencies and

to provide an input for creating the system that takes into account the Estonian uniqueness.

The applications for the programme *Children and Youth at Risk* could be handed in until April 30, 2016. At the same time, European Economic Area Grants programme *Children and Youth at Risk* predetermined project's *Developing Support System for Children and Youth at Risk* deadline has been extended until the end of the year 2016. A pilot project *Supporting Youth with Serious Behavioural Problems and their Families* that is funded within the programme *Multidimensional Family Therapy (MDFT)* belongs to this programme and is relevant to the current master's thesis. The primary conclusions can already be made about the practical experience of the members of Western-Estonian juvenile commissions and in using them in certain projects of the programme *Children and Youth at Risk*.

The main results of the thesis are the following: the awareness of the projects being supported by the programme *Children and Youth at Risk* is very different among the members of juvenile commissions; the members of Western-Estonian juvenile commissions are ready to apply sending the juvenile offender to the project as one means of non-punishment implementation; the members of the juvenile commissions think highly of social projects for juvenile offenders funded within the programme *Children and Youth at Risk* and see the necessity to continue with the programme and projects funded within it. Juvenile offenders and children who need preventive work were brought out as target groups as well as children being at risk but who has not committed a crime; the members of juvenile commissions are interested in co-operation with project managers, to provide with recommendations (e.g. choice of activities, implementation, choosing team members, and following activities); the members of the Western-Estonian juvenile commissions and project managers agree upon the importance of including the family and the projects should be implemented nearby children's homes, not just in the county centres.

During the programme *Children and Youth at Risk* projects were used as a means of implement only in case of just a few juvenile commissions based on the practice of the members of Western-Estonian juvenile commissions.

Within the current master's thesis the members of the juvenile commissions could not evaluate the effectiveness of the projects funded within the programme *Children and Youth at Risk* from the aspect of decrease in repetitive crimes committed by children who are registered by juvenile commissions, as too little time has passed since the end of the project and members of juvenile commissions should monitor the target group after the project activities have been ended.

One could investigate in depth related matters to this topic:

The effectiveness of a project in relation to repetitive crimes criteria could be evaluated based on the experience of the specialists working with juvenile delinquencies when at least six months have passed since the project.

To carry out a survey in other regions of Estonia to find out the practice of implementing projects within the programme *Children and Youth at Risk* in other parts of Estonia as well and to present the comparison of different regions. In addition, one could compare Estonian experience with European Economic Area Grants programme *Children and Youth at Risk* with the experience of other European countries.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Priidu Leok,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Euroopa Majanduspiirkonna Programmi toetusel alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektide teostamise praktika Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete hinnangul,

mille juhendaja on Judit Strömpl (PhD),

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 20.05.2016